

## SALÂHADDÎN-İ UŞŞÂKÎ'NİN VAHDET-İ VÜCÛD'LA ALÂKALI İKİ RİSÂLESİNİN ARAPKİRLİ HAZMÎ TARAFINDAN YAPILAN TERCÜMESİ

Osman TÜRER \*  
Cengiz GÜNDOĞDU \*\*

### Özet

#### Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Vahdet-i Vücûd'la Alâkalı İki Risâlesinin Arapkirli Hazmî Tarafından Yapılan Tercümesi

Bu çalışmada, XVII. asır Osmanlı meşâyihinde Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin, İbn Arabî'nin "Eşyayı İcad eden o zati tesbîh ederim ki, O eşyanın 'aynıdır." sözünü, Vahdet-i Vücûd anlayışı çerçevesinde izah etmek üzere yazmış olduğu **Miftâhu'l-Vücûdi'l-Eşher fî Tevcihi Kelâmi's-Şeyhi'l-Ekber** adlı risâlesi ile, onu tamamlayıcı nitelikteki **Zeylü'l-Kitâb bi Ahseni'l-Hitâb** adlı risâlesinin, Arapkirli Muhammed Hazmî tarafından yapılan Osmanlıca tercümelerinin, Erzurum İl Halk Kütüphanesi'nde yer alan yazma nüshası tanıtılmış ve tercüme metinleri Türkçe harflere aktararak günümüz okuyucusunun istifadesine sunulmuştur.

Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî (ö.1197/1782)'nin, burada Arapkirli Muhammed Hazmî (Tura) (ö.1960) tarafından yapılan tercümelerini takdim edeceğimiz Arapça risâlelerinin birincisi, **Miftâhu'l-Vücûdi'l-Eşher fî Tevcihi Kelâmi's-Şeyhi'l-Ekber**, diğeri ise, bu risâleyi tamamlayıcı mahiyette kaleme aldığı **Zeylü'l-Kitâb bi Ahseni'l-Hitâb**'dir.

Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî, XVIII. Asır Osmanlı meşâyihinin önde gelenlerinden olup, manzûm ve mensûr pek çok eser yazmış, âlim, şâir, fâzıl ve kâmil bir zattır. Nakşbendiyye, Mevleviyye, Celvetiyye, Bektaşîyye ve Gülşeniyye tarikatlarına mensup şeyhlerden feyz ve icazet almış "câmiu't-turuk" bir şahsiyet olan Salâhaddîn-i Uşşâkî, daha ziyade Halvetiyye'nin Uşşâkiyye kolu şeyhlerinden Cemâleddîn-i Uşşâkî (ö.1164/1750)'nin terbiyesiyle yetişmiş, aynı zamanda onun damadı olmuştur. Şeyhinin vefatından

\* Prof. Dr., Kilis 7 Aralık Ü. Rektör Yardımcısı

\*\* Doç. Dr., Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi

sonra onun İstanbul Eğrikapı'daki tekkesinde makamına potnişin olmuş, burada ondört yıl irşâdla meşgul olduktan sonra, 1178/1764'te Fatih semtindeki Tâhir Ağa Tekkesi'ne tayin edilmiş ve 1196/1781'e kadar burada şeyhlik yapmıştır. Bu tekkenin yanması üzerine eski tekkesinde ikamet eden Salâhî çok geçmeden vefat etmiş, şeyhlik yaptığı Tahir Ağa Tekkesi'nin hazîresine defnedilmiştir.

Türk Tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahip olan Salâhaddîn-i Uşşâkî, Halvetiyye'nin bir alt şubesi olan Salâhiyye'nin de kurucusu kabul edilmektedir. Dönemindeki pek çok tasavvuf erbabı gibi Vahdet-i Vücûd ekolüne mensup olan Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin yetmişin üzerinde eser yazdığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Aynı zamanda güçlü bir şair olan Uşşâkî, **Salâhî** mahlasıyla, Türkçe, Arapça ve Farsça pek çok ârifane ve âşikâne şiir yazmıştır. Müstakil *Divân*'ı bulunan Salâhî'nin ayrıca bir de *Mevlid*'i vardır. Kendisinden sonra gelen şairler üzerinde önemli tesirler icra etmiştir.<sup>1</sup>

Salâhî'nin tercümesini sunacağımız risâlelerinden birincisi (*Miftâhu'l-Vücûd*), mensubu bulunduğu tasavvufî düşünce ekolünün zirve şahsiyeti kabul edilen Muhyiddîn İbn Arabî (ö.638/1240)'nin, anlaşılması hayli zor olan, bu yüzden üzerinde çokça spekülasyonlar yapılan ve hatta İbn Teymiyye'nin kendisini küfürle itham etmesinin gerekçelerinden birini teşkil eden سبحانه من اوجد الاشياء وهو عينها yani, "Eşyayı icad eden o zatı tesbîh ederim ki, O eşyanın aynıdır." sözünün, Vahdet-i Vücûd anlayışı çerçevesinde genişçe bir şerhinden ibarettir. Salâhî, çevresinden gelen talep üzerine 1182/1768'de yazdığı bu şerhte, mezkûr sözün izahına geçmeden önce, insanların varlık (vücûd) meselesinde ve Allah-insan-varlık ilişkisinde farklı düşüncelere sahip olduklarından, bunların bir kısmının bu konuda "panteizm"e kayarak ilhâd ve zındıklığa düştüklerinden, muhakkik ve muvahhid sûflerin ise bu hususta hakikî "tevhîd"e ulaştıklarından vs. bahsederek, konunun daha iyi anlaşılmasının alt yapısını hazırlar. Onun şerhi yaparken en çok vurgu yaptığı ve izah etmeye çalıştığı husus, İbn Arabî'nin bu sözündeki عين tabirine Vahdet-i Vücûd düşüncesinde yüklenen anlamdır. Okunduğunda görüleceği gibi, Salâhî bu şerhiyle, hem kendisinin bu meselelere vukufiyetini ortaya koymuş, hem de Vahdet-i Vücûd düşüncesinde Allah-âlem ilişkisinin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda oldukça detaylı ve doyurucu izahlar yap-

1 Salâhaddîn-i Uşşâkî üzerine Mehmet Akkuş tarafından doktora çalışması yapılmıştır bk., Mehmet Akkuş, *Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*, MEB Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1998. Ayrıca bk., Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, c.4, s.429-443, İstanbul, 2006.

mıştır. Şerh esnasında, çeşitli âyet ve hadîslerle, İmâm-ı Gazâlî, Molla Abdurrahmân-ı Câmî, Sa'deddîn-i Taftazânî, İbn Arabî ve Sadreddîn-i Konevî gibi bazı tasavvuf büyüklerinin sözlerine de yer vererek, izahlarını onlarla desteklemiştir.

Bu risâlenin sonunda, Salâhî'nin risâleyi temize geçirdiği zamanı bildiren tarih kaydının ihtiva ettiği rumûz ve işaretlerle alâkalı yaptığı bir izahât vardır. *Hallu Rumûzi't-Târîh* başlığı altında yapılan bu iki sayfalık izah, eski edebiyatımızda önemli bir yeri olan "ta'miyeli ve tevriyeli tarih sanatı"nın da güzel bir örneğini teşkil etmektedir.

İkinci risâleyi oluşturan *Zeylül-Kitâb bi Ahseni'l-Hitâb* ise, *Miftâhu'l-Vücûd*'u tamamlayıcı nitelikte bir eserdir. Kendi anlatmasına göre, Salâhî, *Miftâh*'ı yazdıktan kısa bir müddet sonra Muhyiddin İbn Arabî'yi üç kez rüyasında görür ve bu rüyalarda aralarında geçen mülâkât risâlenin yazılmasına sebep olur. İbn Arabî, Salâhî'ye ilk rüyasında "Kitapta bir noktada kusûr ettin." der. Uyandığında bu sözün ne anlama geldiğini düşünürken tekrar uykuya dalar ve rüyada yine Üstâd'ı görür. Bu defa, "Kusûr edilen nokta 'muhî'tedir." der. Ancak Salâhî gerek rüya esnasında, gerekse uyandıktan sonra Şeyh'in bu sözünün sırrını bir türlü çözemez. Nihayet yine uykuya dalar ve bu defa rüyasında İbn Arabî "Kusûr edilen nokta 'muhî'tin takrîrindedir." der. Bunun üzerine Salâhî, bu sözlerle İbn Arabî'nin kendisinden, "*Muhakkak ki O her şeyi kuşatıcıdır.*"<sup>2</sup> âyetini genişçe yorumlamasını istediği anlamını çıkarır ve bu isteği yerine getirmek üzere *Zeylül-Kitâb* adlı risâleyi kaleme alır. Bu risâlenin ana temasını, varlık (vücûd) dairesinin merkezindeki noktayı teşkil eden "hakikat-i Muhammediyye" ve bu noktadan dairenin çemberine doğru yayılan "varlık mertebeleri" oluşturmaktadır ve bu haliyle yukarıdaki âyetin geniş bir yorumu mahiyetindedir. Bu risâle yazılmakla, *Miftâhu'l-Vücûd*'da eksik kalmış veya ihmal edilmiş olan, "vücûd" dairesinin merkez noktasını oluşturan "hakikat-i Muhammediyye" ile, varlık mertebeleri ve bu mertebelerin sonuncusunu oluşturan, ancak onların hepsini kendinde toplayan "insan-i kâmil" arasındaki ilişki yeterince izah edilmiş ve önceki risâle böylece ikmal edilmiş olmaktadır. Salâhî bu risâlenin son kısmına, İbn Arabî'nin *el-Vesâil fi'l-Ecvibeti 'an 'Uyûni's-Sâil* adlı eserinin "âlemin şekil ve keyfiyet-i tertîbi"nden bahseden bir "hutbe" sini de, konuyu tamamlayıcı mahiyette gördüğü için ilave etmiştir (s.39-47).<sup>3</sup>

2 Fussilet, 41/54.

3 Tercümesini verdiğimiz her iki Arapça risâlenin tanıtımı ve nüshaları hakkında bk., Akkuş, *age*, s. 108-112. Ayrıca bu risâlelerin tanıtımları ve Arapça asıllarının metinleri hakkında bk., Semih Ceyhan, *Adullah Salâhî Uşşâkî'nin Vücûd Risâleleri* (Basılmamış Yüksek Li-

Bizim burada yaptığımız ise, daha önceden varlığı bilinen Salâhî'nin bu Arapça risâlelerinin, Arapkirli Muhammad Hazmî Efendi tarafından yapılmış olan ve varlığından pek çok kimsenin haberdar olunmadığı Osmanlıca tercümesini tanıtmak ve metinlerini orijinal üslûbuyla yeni harflere aktararak takdim etmekten ibarettir.

Tercümelerini sunduğumuz risâlelerin mütercimi olup, Salâhî'nin mensubu olduğu Uşşâkiyye'nin son temsilcilerinden olan ve son dönem Uşşâkî şeyhlerinden M. Nusret Tura'nın da şeyhliğini yapan Arapkirli Hazmî Efendi, 1298/1882'de Malatya'nın Arapkir ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası ulemâdan Abdullah Hamdî Efendi'dir. İlk tahsilini Arapkir Rüşdiyyesi'nde yaptıktan sonra Cami-i Kebîr Medresesi'nde, akabinde Erzurum'da dînî ilimleri tahsil etmeye devam etmiştir. Daha sonra İstanbul'a giderek, Bayezîd Camii dersiâmlarından Arapkirli Hüseyin Efendi'den tahsilini tamamlayıp icazet almıştır. Bilahere 1330/1914'te Bâyezîd Medresesi'ne dersiâm olarak tayin edilmiş ve çeşitli kademelerde dersler okutmuştur. 1338/1922'de Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne'de Ulûm-i Dîniyye müderrisliğine, 1339/1923'te de Sahn Medresesi İlm-i Kelâm müderrisliğine tayin edilmiştir. 1340/1924'ten itibaren sekiz yıl Heybeliada Deniz Harp Okulu'nda Din Dersi hocalığı yapmıştır. İstanbul'da bulunduğu yıllarda Tasavvuf'la da ilgilenen Hazmî, Uşşâkî şeyhlerinden Mustafa Safî Efendi'nin irşad halkasında manevî ilim ve terbiyeden de nasibini almış, şeyhinin vefatı üzerine Uşşâkî tekkesi şeyhliği kendisine tevdi edilmiştir. 1925'te tekkeler kapatıldığı için bu görevi resmen sona ermiştir. Bu arada yirmi yıl kadar Murad Molla Kütüphanesi'nde de görev yapan Hazmî Efendi, 1937'den itibaren on yıl Süleymaniye Kütüphanesi müdürlüğü yaptıktan sonra, 1947'de emekli olmuştur.<sup>4</sup> Kütüphane müdürlüğü esnasında Bayezîd Camii'nde bir müddet *Mesnevî* de okutan Hazmî Efendi, emekli olduktan sonra gayri resmî de olsa ilim ve irşad faaliyetlerine devam etmiş, bu arada İbn Sînâ'nın *Risâletü Tedbîri'l-Müsâfirîn*, *Risâle fi Def'i Ğammi'l-Mevt* ve *Risâletü's-Salât* adlı risâlelerinin tercümelerini de yapmıştır. 1960'ta dâr-ı bakâya irtihâl etmiştir.

Hazmî Efendi, Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin yukarıda kısaca tanıttığımız risâlelerini 1336/1920'de, yani İstanbul'da bulunduğu yıllarda tercüme etmiştir. Metinlerini sunduğumuz tercümeler, ikisi bir arada, Erzurum İl Halk Kütüphanesi'nin yazmaları arasında, Demirbaş No: 37969'da yer almakta-

sans Tezi ), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

4 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul BSB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, c.3, s.183-184, İstanbul, 1996.

dır. Tercümelerin başka bir nüshasına rastlayamadık. Muhtemelen mütercimnin kendi hattıdır. Ancak adı geçen Kütphane'ye hangi yolla ulaştığına dair bir bilgiye sahip değiliz.

Bu tercümeleler, karton kapaklı çizgili bir deftere Rik'a-Ta'lîk karışımı, okunaklı bir hatla, 19 satır üzerine yazılmış olup, her sayfa müteselsilen numaralandırılmıştır. Tamamı 48 sayfadır. Burada verdiğimiz metinde, sayfa numaraları her sayfanın başlangıcında gösterilmiştir. Yazma nüshada, sayfa altlarına yer yer dipnotlar kaydedilmiş, bazı dipnotlar da küçük ilave kâğıtlara yazılarak yaprak aralarına yerleştirilmiştir. Metin içinde bazı başlık, isim ve kavramlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Defterin yaprakları yıpranmaya yüz tutmuş ve kısmen kirlenmiş haldedir. Tercümelerin sonunda, Kudüs müftüsü Muhammed et-Taflânî'nin, Salâhî'nin *Miftâhu'l-Vücûd* adlı risâlesine yazdığı Arapça manzum bir "takrîz" de yer almaktadır.

Tercümelerin metnini sunarken, çok az değişiklik dışında, orijinal üslûbu muhafaza edilmiştir. Metin içerisinde yer alan ayetlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki yerleri dipnotta gösterilmiş, mütercimnin vermiş olduğu ayet mealleri metin içinde olduğu gibi; sadece metni zikredilen ayetlerin mealleri ise dipnotta verilmiştir. Metinde geçen hadîslerin kaynaklardaki yerleri de mümkün olduğu kadar dipnotta gösterilmeye çalışılmıştır. Metinde yer yer geçen mensûr ve manzûm Arapça metinlerin ve bu arada tercümelerin sonunda yer alan Arapça "takrîz" şiirinin tercümesi de dipnotlarda verilmiştir.

## MİFTÂHU'L-VÜCÛDÎ'L-EŞHER FÎ TEVCÎHİ KELÂMÎ'Ş-ŞEYHÎ'L-EKBER TERCÜMESİ<sup>5</sup>

(s.1)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَعْزُبُ عَنْهُ شَيْءٌ فِي أَرْضِهِ وَ سَمَوَاتِهِ . سَبْحَانَ مَنْ تَجَلَّى لِدَاثِهِ بِذَاتِهِ . وَ تَمَوَّجَتْ أَمْوَاجُ بَحَارِ صِفَاتِهِ وَ تَعَيَّنَتْ مِنْهَا أَعْيَانُ مَوْجُودَاتِهِ . وَ صَبَّرَهَا مَظَاهِرَ كَمَالَاتِهِ . وَ أَفْضَلَ صَلَوَاتِهِ عَلَى مَرَاتِ ذَاتِهِ وَ وَاسِطَةَ فَيْضِهِ بَيْنَ مَخْلُوقَاتِهِ . وَ عَلَى آلِهِ الَّذِينَ هُمْ الْهَدَاةُ بِدَلَالَتِ آيَاتِهِ .<sup>6</sup>

**Emmâ ba'd**, ma'lûm ola ki, Cenâb-ı Şeyh Muhyiddîn -kaddesenâ'llâhu bi sırrihi'l-mu'în- hazretlerinin akvâl-i 'aliyyelerinden ba'zılarının nüket ve mezâyâsının idrâki, kendisinden beyân-ı sahîh ile ifâde-i ma'nâ mümkün olamayacak derecede her bir akl-ı müstebîn ve vakkâdî dûcâr-ı 'aciz ü hayret eylediği gibi; 'ale'l-husûs<sup>7</sup> kavli de, ekser-i 'ârîfîni ilkâ-i vâdî-i 'aciz ü hayret eylemiş ve eylemekte bulunmuş olmakla, kendi kendime dedim ki; "Şu kelâm, mücmel ve gâyetü'l-gâye mucizdir. Bu kelâmın zâhirinde ekser-i 'ulemâ-i Hicâz ve 'ukalâ-yı Rûm ve Şîrâz'a göre bir nevi' şatah ve 'adem-i mübâlât mevcûd ise de, fakat bâtını ifrâz ve ıskât-ı izâfât ile hakîkat-ı tevhîdi müş'irdir. Binâen'aleyh, hakîkat mecâzdan ayrılmak ve hak zâhir ve mümtâz olmak için, bu kelâmın bir tevcîh-i zâhire ihtiyâcı derkârdır. Zîrâ Şeyh'in şu kelâmı, vahdet-i vücûd üzerine mebnî ve müessesdir.

Vücûdiyye iki tâifedir: Birisi, zenâdîka-i vücûdiye-i mülhidûn, diğeri sâdât-ı sûfiyye-i muvahhidûndur. Cehele-i gâfilûn ve zenâdîka-i mülhidûndan vahdet-i vücûda kâil olanlar zu'm ederler ki, "Allah, 'âlem-i ervâh ve 'âlem-i ecsâmdan ayrı, mümtâz ve müstakil bir mevcûd-ı mu'ayyen de-

5 Tercümelerin yer aldığı yazmanın baş kısmında şu bilgiler yer almaktadır: "Müellifi: Abdullâh Salâhaddîn el-Uşşâkî. Târîh-i te'lîfi: Şehr-i Şevvâl, 7, Sene: 1182. Mütercimi: Bâyezîd dersiâmılarından Arabkirli Muhammed Hazmî b. Abdullâh Hamdî. Târîh-i tercüme: Şehr-i Şevvâl, 1, Sene: 1336."

6 "O Allâh'ın adıyla başlarım ki, O'nun (yaratmış olduğu) yeryüzü ve göklerinde hiçbir şey kendisine gizli değildir. Zâtıyla zâtı için tecellî eden, sıfatları denizinin dalgaları dalgalanan ve onlardan mevcûdâtının hakîkat('ayn)ları taayyün eden ve o mevcûdâtı kemâlâtının zuhûr yerleri kılan o Allah'ı tesbîh ederim. O'nun salâtlarının en fazîletlisi de, zâtının aynası ve mahlûkâtı arasında feyzinin vasıtası olan (Hz. Peygamber)'in ve her biri âyetlerinin delaletleriyle hidâyet vesilesi olan aile efrâdının üzerine olsun."

7 "Tenzîh ederim ol Allâh'ı ki, eşyâyı icâd eyledi; hâlbuki, kendisi o eşyânın 'aynidir."

ğildir; belki 'indlerinde Allah, mecmû'-ı (s.2) âlemdir. Binâen'aleyh, âlem Allah'tır ve Allah da ancak nefis-i âlemdir, başka bir şey değildir." derler. Te'âlallâh 'an zâlike 'uluvven kebîrâ! Allah Te'âlâ ve takeddes hazretleri bu gibi tefevvühâtta mukaddes ve münezzehdir. Hâlbuki Hakk'ı sâir efrâd-ı âleme nisbet etmek, küllî-i tabî'îyi kendi efrâdına nisbet etmek gibidir ki, işte bu bir küfr-i sarîhtir. Amma ârifin-i billâh olan sâdât-ı sûfiyyeden vahdet-i vücûda kâil olanların maksatları böyle bir ma'nâ-yı fâsid değildir. Belki, sûfiyyûn-ı müşârûn ileyhî vahdet-i vücûddan murâd ve maksûdları, iskât-ı izâfâtta ibâret olan tevhîd-i zâtîdir. Nitekim tevhîdin ta'rifinde de <sup>8</sup> التوحيد اسقاط 8 buyrulmuştur. Ve Kadîm'î hâdisâtta ifrâd etmektir. Çünkü tulû'-ı şems zamanında âfâkta kevâkibin ufûlü nasıl ki mer'î ve müşâhed ise, vâcib-i hakîkî olan şems-i vücûd da hâdisât-ı mümkün üzerine tulu' ettiği zaman, nûr-ı şems-i hakîkînin envâr-ı nücûm-ı mecâziyye-i 'âriziyye üzerine galebesinden nâşî, vücûd-ı mümkün-i 'ârizî nücûmu ufûl ve ğurûb etmiş olur. Binâen'aleyh, "İdrâk ve havsalamıza sığacak kadar kelâm-ı mezbûrdan bir nebze i'lâm ve ifhâm mümkün müdür?" diye bana îrâd edilen suâle cevâben; isti'âne-i Melik-i 'Allâm ve i'âne-i himmet-i sâhibü'l-keâm ile "Evet mümkündür." dedim ve tevcîhine de şu vecihle şurû' ettim ki, kelâm-ı mezbûrun tevcîhi işte şudur:

### Tevcîh

Tenzîh ve takdîs ederim ol Zât-ı ecell ü a'lâyı ki, emvâc-ı eşyâyı îcâd, ya'nî cûd-ı vücûdu bahrinin feyzinden eşyâya vücûd i'tâ eyledi. Hâlbuki bahr-i vücûddan feyzân eden o feyz, emvâc-ı eşyânın aynıdır. Zîra külliyyet ve cüz'iyetten kat'-ı nazar, şüphesiz bahr, emvâcdan ta'ayyün ve emvâcdan zuhûru i'tibâriyle emvâcın aynıdır. Çünkü bahr ile emvâc-ı bahr arasında külliyyet ve cüz'iyet tasavvur olunamaz. Zîra bahr, kendi emvâc ile kendi emvâcının gayrısından mürekkep değildir. Emvâc dahî, (s.3) ta'ayyün ve ta'addüdü hâlinde bahrin aynı değildir ve gayrı da değildir. Hâlbuki <sup>9</sup> خالدين nazm-ı celîli delâletiyle ta'addüd-i ervâh ezeli ve ebedîdir. Şu tevcîh ve beyâna nazaran, Hazret-i Şeyh'in وهو عينها kavlından artık mahzûr-ı mevhum lâzım gelmez. Zîrâ buradaki عين in ma'nâsı zihne tebâdür ettiği gibi, Hakk'ın, min haysü hüve hüve, 'ayn-ı eşyâ olması ma'nâsına değildir. Belki buradaki عين dan murâd, غير kelimesine mukâbil olan ma'nâdır. İşte bu takdîre göre

8 "Tevhîd, Hakk'tan gayrıya olan bütün nisbet ve izâfâtı nefy ve izâle etmekten ibârettir."

9 "Orada ebediyen kalacaklardır." (Mâide, 5/119).

Hazret-i Şeyh'in وهو عينها kavlinin mefhûmu, ليس غيرها demek olur ki, "Hak, eşyânın gayrı değildir" demektir. Zîra vücûd-ı Vâcib vücûd-ı mümkün müfeyyiz ve vücûd-ı mümkün müessirdir. Kezâlik Vâcib'in sıfât-ı kadîmesi de, bilâ ittisâl velâ infisâl mümkünin sıfât-ı hâdisesine müfeyyiz ve o sıfât-ı hâdisede müessirdir. سببحان من لم يتصل اليه شيء ولم ينفصل عنه شيء "Tenzîh ve takdîs ederim ol Zât-ı ecell ve a'lâyı ki, ne kendisine bir şey ittisâl ve ne de kendisinden bir şey infisâl etmiştir." Vücûd-ı Vâcib, vücûd-ı mümkün nasıl müfeyyiz ve onda nasıl müessir olmaz ki?! Âlem her an bir müfeyyiz-i müessire müftekir ve muhtâçtır. İcâd-ı âlemde Hakk'ın gayrı bir müessir mülâhazası ise şirk-i celîdir. <sup>10</sup> سُبْحَانَكَ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ : "Müşrikînin işrâkinden Cenâb-ı Hak 'âlî ve münezzehtir." Bilâ ittisâl ve lâ infisâl vücûd-ı Vâcib'in bizim vücûdumuza ve sıfât-ı Vâcib'in kezâlik bizim sıfâtımıza müfeyyiz olması ise, vücûd-ı Vâcib'e bir nakîsa îrâs etmez. Zîrâ Vâcib Te'âlâ ve tekaddes hazretlerinin vücûd-ı kadîm-i mutlakı ne cevherdir, ne cisimdir ve ne de 'arazdır. Bu şâibelerin küllisinden münezzehtir, bilâ mâzin ezeli, bilâ istikbâlin ebedîdir. Bizim vücûd-ı hâdis-i mukayyedimiz ise ma'raz-ı fenâdadır ki, zıll-ı hayâl gibi serî'u'z-zevâldir. Nitekim Abdurrahmân el-Câmî -kuddise sırruhu's-sâmî - hazretleri buyururlar:

Nazm:

او عكوس في مرايا او ظلال	كل ما في الكون وهم او خيال
لا تكن حيران في تيه الضلال	لاح في ظل السوي شمس الهدى
چيست عالم موج بحر لا يزال	كيست آدم عكس نور لم يزل (s.4)
موج را چون باشد از بحر انفصال	عكس راكى باشد از نور انقطاع
چون دوي اينجا محالست ومحال	عين نور و مجردان اين عكس و موج
حال مي بايد چه سود از قيل و قال	كفت و كو تا چند جامي لب ببند

Nazmen Tercümesi:

*Kevn içinde her ne var, vehim u hayâl  
Yâ 'akîs mir'ât içinde yâ zılâl  
Mâsivâda parladı şems-i Hüdâ  
Olma hayret-efken-i tih-i dalâl  
Kimdir âdem? 'Akş-i nûr-ı Lem Yezel  
Neymiş âlem? Mevc-i bafır-i Lâ Yezâl*

10 Yûnus, 10/18.



'Akse nûrdan inkıttâ' mümkün mü hiç?  
 Bahrden mevc nice ider infisâl?  
 'Akis 'ayn-ı nûrdur, mevc 'ayn-ı bahr  
 İkişik zîrâ burada bil muhâl  
 Goft u gû yetmez mi Câmî et sükût  
 Hâl lâzım sût vermez kıyl u kâl.

Ve bizim sıfâtımıza nisbetle Vâcib Te'âlâ hazretlerinin sıfât-ı 'aliyeleri, Zât-ı akdesleri gibi, ne bir şeye benzer ve ne de eşyâdan bir şey ona benzer. <sup>11</sup> Ya'nî, "Cenâb-ı Hakk'ın aslâ bir şibhi ya'nî benzeri veya misli yoktur. O, her akvâli işitici ve her ahvâli bilici ve görücüdür."

Evet, eğer Hazret-i Şeyh (ra) وهو عينها yerine وهو عينه ya'nî, "Emvâc 'ayn-ı bahrdır." demiş olaydı, mahzûr-ı mevhum ancak o zaman lâzım gelirdi. Çünkü bu takdîrce kavli-i mezkûr, ta'addüd, tekessür, tebeddül ve tağayyürü muktezî bir ma'nâ ifade ederdi. Cenâb-ı Allah (cc) hazretleri ise bu evsâf ve bu gibi mülâhazadan âlî ve münezzehtir. Binâen 'aleyh evvelki i'tibâra göre, ya'nî وهو عينها kavline nazaran كل ما خطر ببالك وهو عين ذلك Ya'nî "Kalbine her ne ki hutûr ederse, O'nun aynıdır." denilmiştir. Çünkü, (s.5) Hak her şey ile berâberdir. Nitekim buyurur:

مَا يَكُونُ مِنْ جُحَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَذَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيَّنَ مَا كَانُوا<sup>11</sup>

Ya'nî "Üç veya beş veya üçten az ve beşten çok kimselerin gizlice konuştuklarını Cenâb-ı Hak bilir. Onlar nerde olsalar, Cenâb-ı Hak onlarla beraberdir." demektir. İşte Hakk'ın şu ma'iyyeti ile kayyûmiyyeti de tahakkuk eder.

İkinci i'tibâra göre, ya'nî وهو عينه kavline nazaran da كل ما خطر ببالك وهو منزه Ya'nî, "Kalbine her ne ki hutûr ederse, Hak ondan münezzehtir." denilmiştir. Nitekim haberde <sup>13</sup> كان الله ولم يكن معه شيء vârid olmuştur. Ya'nî, "Allah mevcuttu, hâlbuki kendisiyle beraber hiçbir şeyin vücûdu yoktu." demektir. Sûfiyye tâife-i 'aliyyesinin seyidi Cüneyd-i Bağdâdî -kaddesenallâhu bi sırrıhî'l-hâdî- hazretleri de, و الآن علي ما عليه كان, buyurdular ki, "El-ân yine öyledir. Ya'nî Allah mevcûddur, kendisi ile beraber hiçbir şeyin vücûdu yoktur." demektir. Zîra "كان" kelimesi devâm ve istimrâra mevzû'dur. Ey sâlik, eğer sen " Hak her şey ile beraberdir, hâlbuki Hak ile beraber hiçbir şey mevcûd değildir." ma'anâsında olan وهو مع كل شيء وليس معه شيء kavlinin nüket ve

11 Şûrâ, 42/11.

12 Mücâdele, 58/7.

13 Benzer bir metin için bk. Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, Tash. ve Ta'lik: Ahmed Kalâş, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1983, c. 2, 189.

mezâyâsını tenâkuzsuz teyakkun ettinse te'âruzsuz ma'rifete zaferyâb oldun demektir.

Şimdi imkânına binâen kelâm-ı mezbûru bir de ehl-i şer' indinde müsellemlen olan mîzân-ı mütekellimîn ile de tevcîh edelim.

Mütekellimîn "vücûd"u ta'rîfde diyorlar ki: "Vücûd" için bir mefhûm-ı vâhid vardır ki, o mefhûm vücûdât-ı kesîre beyninde müşterektir. Ve o "mefhûm-ı vâhid", bazen tekessür eder de, eşyâya izâfetle hisse hisse olur. İşte o mefhûm, zevât-ı eşyâdan hâriç; ve fakat eşyâ üzerine -kümmelîn-i mütekellimîne göre- yalnız zihnen zâiddir<sup>14</sup>. Bazı mütekellimîne göre, hem zihnen ve hem hâricen zâiddir<sup>15</sup>. Cenâb-ı Sadreddîn -kaddesenallâhu bi sırrıhî'l-mu'în- hazretleri "tenbîh-i tâsi'" de buyururlar ki:

(s.6) "Şüphe yok ki "vücûd" birdir. Ve o vücûd için zuhûr ve butûn vardır. Zuhûru âlem, butûnu esmâdır. Bir de o vücûd için bir berzah-ı câmi' vardır ki, zuhûr ve butûnün beynini fâsil olup, zuhûru butûndan, butûnu zuhûrdan temyîz eder. İşte o berzah-ı câmi' insân-ı kâmil (sav) hazretleridir. Binâen'aleyh zuhûr butûna mir'ât, butûn da zuhûra mi'âttir. Zuhûr ve butûnün beynindeki berzah ise, cem'an ve tafsîlen her ikisine mir'âttir." İntehâ. Beyânât-ı ânifeye nazaran "Vücûd-ı Vâcib'in feyzi, vücûd-ı mümkünin aynıdır." diye işâret ettiğimiz ma'nâ, ancak vücûd-ı Vâcib, vücûd-ı mümkünine müfeyyiz ve mümidd olması i'tibâriyledir. Çünkü mümkünin haddizâtında vücûd-ı müstakilli yoktur. Zîrâ eğer mümkünin haddizâtında vücûd-ı müstakilli olaydı, mümkünin bizâtihi vâcib olması lâzım gelirdi. Hâlbuki zâhir olan vücûd-ı mümkün, Allah ile vâcibdir; yoksa bizâtihi vâcib değildir. İşte mümkünin vücûd-ı müstakilli olmadığındandır ki, Tebâreke ve Te'âlâ hazretleri<sup>16</sup> كَلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ buyurmuştur. Ya'nî "Zât-ı Bârî'den mâ'adâ her bir şey hâlik ve fânîdir." Fakat şu helâk ve fenâ el-ân mütehak-

14 "Nefsü'l-emr" ile "hâriç" beyninde umûm ve husûs-ı mutlak vardır. "Hâriç"te mevcûd olan her şey, "nefsü'l-emr"de de mevcûddur. Fakat her "nefsü'l-emr"de mevcûd olan "hâriç"te mevcûd değildir. Kezâlik "nefsü'l-emr" ile "mâ fi'z-zât" arasında -mülâhaza-i kevâzibin imkânına binâen- umûm ve husûs min vechin vardır (beş adedinin zevciyetini mülâhaza gibi) ki, zihinde mevcûddur fakat "nefsü'l-emr"de mevcûd değildir ki, bunun emsâline "zihni farazi" tesmiye kılınır. Ve (dört adedinin zevciyeti gibi) hem zihinde hem de "nefsü'l-emr"de mevcûddur. Buna da "zihni hakiki" derler.

15 Denildi ki, "vücûd-ı mutlak", mütekellimînin ittifâkına göre zât üzerine zâiddir. Ammâ "vücûd-ı hâss", Eş'arî'den mâ'adâ, mütekellimîn indinde vücûd-ı mutlak gibi yine zât üzerine zâiddir. Fakat Eş'arî diyor ki, "vücûd-ı hâss", mutlaka mâhiyetin aynıdır. İster "vücûd-ı vâcib"de olsun, isterse "vücûd-ı mümkün"de olsun. Ammâ hükemâ, "vücûd-ı hâss"ın "vâcib"de mâhiyetin aynı, "mümkün"de ise mâhiyet üzerine zâid olduğuna kâildirler.

16 Kasas, 28/88.

kıktır. Ya'nî, "Haddizâtında her şey el-yevm ve el-ân fânî ve hâliktir." demektir. Nitekim 'allâme Taftâzânî -rahimehullâh- Şerh-i 'Akâid'de, "Şüphesiz her bir mümkün haddizâtında hâliktir. Ol bir ma'nâya mülâbis olarak ki, 'ala't-tahkîk vücûd-ı imkânî, Vücûd-ı Vâcibî'ye nazaran eşyâ-i ma'dûmdur. Eşyânın vücûdu ise, ancak mücidini velî ve ta'kîb ve mücidine nisbeti i'tibâriyledir. Binâen'aleyh, her bir şey kendi zâtına nazaran hâlik ve Hakk'ın îcâd etmesine nazaran mevcûddur." buyururlar.

Mümkünün vücûd-ı müstakilli olmadığı şundandır ki, vücûdât-ı mümkünât 'ârızadır. Ve o mümkünâtın vücûdu, raf'üd-derecât olan vücûd-ı Hak'tan ibârettir. Vücûd-ı 'ârızî ise, mümkünü'l-vücûdun haddizâtında müstakil değildir. (s.7) Zîrâ mümkün, kendisine vücûd 'ârız olmazdan akdem vakTâ ki bir şey mevcûd olamadı ise, ma'dûm olması iktizâ eder. Vücûd 'ârız olduktan sonra ise, vücûd-u 'ârızî ile mevcûd olur. Binâen'aleyh mümkün için haddizâtında müstakil bir vücûd yoktur. Öyle ise sâbit oldu ki, mümkün, vücûd ile ittisâfından evvel nasıl ma'dûm idiyse, vücûd-ı 'ârızî ile ittisâfı zamanında da yine öylece haddizâtında ma'dûm ve hâliktir. Bu müdde'âyı, "Sen bir şey-i mevcûd değil iken, evvelce seni halk ettim." meâlinde olan <sup>17</sup> وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلِ وَمِثْلِكَ شَيْئاً nazm-ı celîli te'yîd buyuruyor. Zîrâ mümkünâtın vücûdâtı, ancak feyz-i vücûd sâhibi olan Vâcibu'l-Vücûd'a istinâd iledir. Bir hâlde ki, vücûdât-ı mümkünâtın Vâcibu'l-Vücûd'dan bir an için infikâki i'tibâr ve mülâhaza olursa, o vücûdât-ı mümkünât haddizâtında derhal ma'dûm ve helâk olurdu. İşte bundan dolayıdır ki, Hz. Şeyh-i Ekber (ra) الاعيان ما شئت رائحة الوجود buyurdu. Ya'nî "A'yân vücûd değil, belki vücûdun kokusunu bile duymamıştır."

Belki a'yân ancak vücûd-ı Hakk'ı telebbüs edip, âlem-i emrden âlem-i halk-ı îcâdiye intikâl etmiştir. <sup>18</sup> أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

*Rasadü'l-Ma'ârif* de diyor ki, "Vücûdât-ı imkânîyyenin lâzımı 'adem-i hakîkidir. Zîrâ mümkün, mümkün olduğu haysiyetten 'adem-i aslıdır. Vücûd ise o mümkün için 'ârızîdir. Binâen'aleyh, 'adem, zât-ı mümkünin muktezâ ve lâzımıdır. Ammâ 'ulemâ-i mütekellimînin "Mümkün ol şeydir ki, zâtı kendisinin ne vücûd ve ne de 'ademini muktezî olmaya." diye ta'rîflerinden maksatları, mümkün, vücûd ve 'ademden hiç birini min haysü'l-illiyet muktezî olmayan şey demektir. Ya'nî mütekellimînin kânûnlarına göre, "Bir isti'dâd-ı fitrî iktizâsıyla mümkün, ne kendi vücûduna ve ne de 'ademine 'illet ve

17 Meryem, 19/9.

18 "...Dikkât edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin rabbi olan Allâh'ın şânu yücedir." (A'râf, 7/54).

sebeup olamaz.” demektir. Bununla berâber ki, ‘adem-i aslî hiçbir ‘illeti muktezâ olamaz. Öyle ise, başka şey için muktezâ da olamaz; belki ‘ademde, ‘adem-i ‘illetü’l-vücûd kâfidir. O hâlde ‘adem, ‘ademe nasıl ‘illet olabilir?!

(s.8) Hazret-i Şeyh, Hakîm-i Tirmizî’nin, “Zât-ı Kerîm-i ilâhîden mâ’adâ her şey hâliktir.” ma’nâsında olan <sup>19</sup> كَلُّ شَيْءٍ خَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ kavli-i kerîm-i sübhânîsinden mü’minlerin nasîbi nedir?” diye îrâd eylediği doksan yedinci suâle cevâben, *Fütûhât*’ta şöyle buyururlar: Her ne ki ona “şey” itlâkı sahîh ola, işte o hâliktir. Veleo o şey mazhar olsun, o mazhardaki zâhir o mazharın şey’iyyetinde ‘ayn-ı mazhar olduğu hâlde bile, o şey’iyyet yine hâliktir. Ve o mazhar ise vücûd ile ittisâfı hâlinde belki yine hâliktir. Nasıl ki, o mazhar ‘ademden ‘ibâret olan helâk ile ittisâfı hâlinde hâlik olduğu gibi. Çünkü ‘adem, mümkün için zâittir. Ya’nî ma’dûm olmak mümkünin hakikat-i zâtındandır. İmdi eşyâ, kendi zevâtı için bir takım umûr iktizâ eyledikte, o umûrun zevâlî muhâl olduğu gibi, şu ‘ayn-ı mümkünen hükmi-i ‘ademin zevâlî de muhâldir. ‘Ayn-ı mümkünen ister vücûd ile ittisâf etsin ister etmesin. Binâen’aleyh vaktâ ki Cenâb-ı Hak lizâtihi vücûda müstahak olmakla, nasıl ki kendisine ‘adem müstahîl oldu ise, mümkün de lizâtihi ‘ademe müstahak olmakla, mümkün için de vücûd müstahîl oldu. İşte bundan nâşîdir ki, biz mümküni yalnız bir mazhar i’tibâr etmişizdir. Ey sâlik-i Hak, bu beyâna gûş-i cânını iyice küşâde bulundurup da, idrâk-i hakâyık ve ma’ânî için güzelce tedebbür ve tefekkür edersen, edersen değil, hattâ etmelisin, rüşd ü sedâda nâil ve vâsil olasın. Ve illâ,

Beyt:

فاطلب وليا مرشدا

كن منصفاً مسترشدا

Tercüme:

*Râh-ı Hak’da munsif ve müsterşid ol  
Bir velî mürşidî tâ ara bul!*

Vücûd-ı Vâhid-i Mutlak, haddizâtında tekessür ve te’addüd etmez. Nitekim güneşin ziyâsı mütekayyid ve müte’addid hânelere girmekle, haddizâtında mutlak dav’-ı şems ta’addüd ve takayyüd etmediği gibi. Ve ol bir ziyâ ki, zevâyâ-yı buyûtta ta’addüd ve in’ikâs ediyor, o ziyâ şemsin ne aynıdır ve ne de gayrıdır. Zîrâ mutlak şemsin (s.9) ziyâsı ne buyûta dâhil ve ne de buyûttan hâriçtir. Lakin mutlak şemsin ziyâsı, müte’addid ve mün’akis olan ziyânın aynıdır. Bu aynıyyet ise bilâ ittisâl ve lâ infisâl şems-i mutlakın

<sup>19</sup> Kasas, 28/88.

mün'akis ve müte'addid olan ziyâyâ mufiz olması i'tibâriyledir. Zîrâ ittisâl ve infisâl, yekdiğere mütebâyin ve müteğâyir olan iki şey beyninde tasavvur olunabilir. Binâen'aleyh, bir şey ki, kendisine mütebâyin olmayan bir şeyden ayrılmadıkça, o şey o şeyin gayrı olamaz. O şey o şeyden infisâl ve iftirâk etmediği için. İşte bundan dolayıdır ki, ziyâyâ şemsin kâzûrâta in'ikâsı sebebiyle zât-ı şemse noksân lâzım gelmez; belki şu in'ikâs kâzûrâtı tathîr eder. Ve işte bu dakîkaya tenbîh için, Hz. Şeyh (ra) mahall-i tenzîhde lafz-ı tesbîh ile bed' edip, سبحان من اوجد (تسبيح), Hakk'ı nakâyıs-ı kevnîyyeden tenzîhtir. Ya'nî, feyz-i vücûdun vücûdât-ı kevnîyyeye ta'alluku, vücûdu ta'dîd, takyîd ve tenkîs etmez. Çünkü Cenâb-ı Hak nakâyıs-ı imkândan münezzeh ve ekvâna lâzım olan kemâlâtan da mukaddestir. Ve bu tenzîhi, "Âgâh ol ki, Allâh her şeyi muhîttir." ma'nâsında olan <sup>20</sup> مَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ kavli kerîm-i sübhânîsi te'yîd buyuruyor. Zîrâ vücûd-ı Hakk'ın cemî'-i eşyâyı ihâtası<sup>21</sup>, hakâyık-ı eşyâyâ sârî olan se-reyân-ı hüviyet iledir; yoksa zarfiyyet ve mazrûfiyyet i'tibâriyle değildir ki, muhât mazrûf ve muhît da zarf olmuş ola. Te'âlâ'llâhu 'an zâlike 'uluvven kebîrâ! Allâh Te'âlâ hazretleri zarfiyyet ve mazrûfiyyet şâibelerinden 'âlî ve münezzehdir.

Ey muhâtab, şâyet sen ibârenin zâhirinden bilâ zarûretin 'udûl edip de, âyet-i celîle-i mezkûreyi te'vîle kalkışır ve "Burada murâd, muhît olan Hakk'ın ilmidir, zâtı değildir." der isen, biz de deriz ki, Hakk'ın ilmi zâtının gayrı değildir ve zâtından munfasıl da değildir. Binâen'aleyh, bu te'vîlin ne fâidesi vardır?! Fakat ey muhâtab, sen vehm-i kâsırına teba'iyetle, "Zât ilmin gayrı (s.10) olup, ilim zâttan intişâr ve zâtsiz her bir şeyi ihâta eder." diye tasavvura başlarsan, bu tasavvurun daha çirkin ve evvelkinden daha fenâdır. Zîrâ bu tasavvura göre, zât sıfâtın gayrı olmak lâzım geleceği gibi, zâtın bir mekân ve bir hayyiz-i müte'ayyende mütehayyiz ve mütemekkin olması iktizâ eder. Çünkü cemî'-i 'avâlimi zât-ı Hak muhît olmadığı takdîrde, zât-ı Hak için bir cihet-i mu'ayyenenin vücûd ve sübûtu lâzım gelir. Hakk'ın şân-ı azîmi ise cihât ve hudûddan münezzehdir. Zât-ı Hakk'ın cemî'-i 'avâlimi muhît olmasını, <sup>22</sup> الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى nazm-ı celîli ile, <sup>23</sup> لَوْ دَلَيْتُمْ بِجِبَلٍ

20 "...İyi bilin ki, O her şeyi kuşatandır!" (Fussilet, 41/54)

21 Bu tefsîre göre, tâife-i Mu'tezile'nin sıfâtullâh'ı nefy ettiklerini tasdîk lâzım gelmez. Zîrâ vücûd-ı Hakk'ın her bir şeyi ihâta etmesi, ilminin de ihâta etmesini müstelzimidir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın ilmi, zâtının gayrı değildir ve zâtından munfasıl da değildir. Fe-tedebber!

22 "Rahmân Arş'a kurulmuştur." (Tâhâ, 20/5)

23 "Şâyet siz bir ip sarkıtırsanız o ip Allah'a iner." Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetu Kurtuba, Mısır, tsz. II/370; Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şakîr ve ark., Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, Tsz., Tefsîru'l-Kur'an (Sûretü'l-Hadîd (57).



Ve ammâ beyânât-ı sâbıkaya nazaran, eşyâ Hakk'ın ba'z ve cüz'ü olmak lâzım gelir diye vehm-âlûd olan akl-ı müşevvebden fehme bir ma'nâ tebâdür ederse, bu tebâdür-i fâsid, akl-ı selîm-i müstakîmden neş'et etmiş bir kıyâs olmayıp, belki bu tebâdür vehm-i sakîm-i 'akîmin bir kıyâs-ı bî-esâsıdır. Zîrâ külliyyet ve cüz'iyetten kat'-ı nazar, eşyâ nasıl Hakk'ın ba'z ve cüz'ü olabilir ki, külliyyet ve cüz'iyet 'avârız-ı havâdisdendir. Vücûd-ı Vâcib ise vücûd-ı havâdise muhâliftir. Çünkü "küll", lügatta lafzı vâhid, ma'nâsı cem' olan bir isimdir. "Cüz'" ise, bir şey kendisinden ve kendisinden gayrisinden tereküb eden şeye itlâk olunur. Allâh Te'âlâ Hazretleri ise bu ma'nâların küllîsinden münezzeh ve mukaddestir. Istlâh-ı sûfiyyede "küll" lafzı, esmânın küllîsini câmi' olan hazret-i Vâhide-i ilâhiyye i'tibâriyle Hakk'ın ismidir. Bunun için zâtı ile Ehad, esmâsı ile "küll" ma'nâsına olarak, "Ehadün bi'z-zât, küllün bi'l-esmâ" denilir. Ve bu ma'nâ ile Hakk'a "küll" itlâk olunabilirse de, lâkin eşyânın 'ayn-ı Hak olması kasdıyla Hakk'a "küll" itlâk olunamaz. Çünkü Cenâb-ı Hak hudûd-ı 'aşereden, ya'nî cihât-ı sitte ile, kabl, ba'd, küll ve ba'z kayıtlarından mukaddes ve münezzehdir.

(s.12) Ey muhâtab, eğer dersin ki, bu takdîre göre, ya'nî Hz. Şeyh'in سبجان من اوجد الاشياء وهو عينها kavlinin sarâhatini kabûl ettiğimize göre, müessirin 'ayn-ı eser olması lâzım gelir. Halbuki mantığın delâletine nazaran müessir eserin aynı değil gayrıdır. Çünkü kendisinden "'illet-i fâ'iliyye" ta'bîr edilen 'illet-i müessire kendi ma'lûlünden hâriçtir. Binâen'aleyh nasıl olur da müessir 'ayn-ı eser olabilir?! Cevâben deriz ki, sizin bu takrîriniz, ancak müessirle eserin, ya'nî "'illet-i fâ'iliyye" ile ma'lûlünün her ikisi birden hâdis oldukları zaman müsellemdir. Ma'amâfih, bu takrîrinizde nazar bile vardır. Zîrâ, "'İllet-i müessire ma'lûlünden hâriçtir." dediğiniz halde, görüyoruz ki, çekirdek ağaçta müessirdir, fakat aynı zamanda ağaçtan hâriç değildir.

Evet, demiştik ki, bu takrîriniz, müessirle eserin, ya'nî, 'illet-i fâ'iliyye ile ma'lûlünün her ikisi birden hâdis oldukları zaman müsellemdir. Ammâ o 'illet-i müessire kadîm ve ma'lûl hâdis olursa, artık bu kısım, kâ'ide-i mukarrare-i mezkûre tahtına dâhil olamaz. Çünkü, eğer Müessir-i Kadîm, ya'nî feyz-i Vücûd-ı Vâcib eserden hariç olursa, bundan birkaç vecihle fesâd zâhir olur. Zîrâ Müessir-i Kadîm eserden hariç olduğu takdîrde, o Müessir-i Kadîm için ta'tîl, tahdîd ve her şeyi muhît olmasının ibtâli lâzım geldiği gibi,<sup>29</sup> وَتَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ kavli-i kerîm-i sübhânîsinin de intikâzı ve 'adem-i

ne mürâcaat buyursunlar. (İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Dâru Sadır, Beyrut, ts, c. IV, s. 243) Mütercim-i fakîr.

29 "Biz azîmü'ş-şân insana şâh damarından daha yakınız." (Kâf, 50/16)

sıdkı lâzım gelir. Halbuki şek yoktur ki, “habl-i verîd” cesed cümlesindedir. Vaktâ ki Hak, hakikat-i insâniyyeye “habl-i verîd”den daha yakın oldu ise, sonra nasıl olur da “habl-i verîd”den hâriç olabilir?! نحن kelimesi ise, “ilim” ma’nâsına mevzû’ değildir. Ey muhâtab, haydi sen “nahnu” kelimesini “ilim” ile te’vîl et! Fakat ilim, Hakk’ın gayrı olmadıkça, vahdetten infisâl de etmedikçe bu te’vîlin meziyeti nerede kalır ve bu te’vîlden ne hâsıl olur? Halbuki, diğer taraftan Cenâb-ı Hak, <sup>30</sup> فَأَيْنَمَا تُولُوا فَسَمَّ وَجْهَهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ya’nî “Her ne tarafa dönerseniz vechullâh oradadır. Allah vâsî’ ve âlimdir.” buyurdu. واسعٌ lafzı, Lafza-i Celâle’ye râci’ zamâiri (s.13) hâmil olduğundan, te’vîl ihtimâli bir kat daha uzaklaşır. Muhakkıklar ise, “Bir şeyin vechi, o şeyin zâtıdır.” dediler. *Ta’rifât*’ta diyor ki, “Vech-i Hak, ol bir şeydir ki, onunla şeyin hakikati sâbit olur. Çünkü her bir şeyin hakikati Allâh iledir. Allah’sız hiçbir şeyin hakikati yoktur. فَأَيْنَمَا تُولُوا فَسَمَّ وَجْهَهُ اللَّهُ kavli-i kerîmi ile işaret olunan ma’nâ da budur. Ya’nî “vechullâh”, cemî’-i eşyâyı ikâme eden, durduran ‘ayn-ı Hak’tır. Binâenaleyh her kim ki, Hakk’ın eşyâdaki kayyûmiyyetini görmekte dâimdir, o kimse her şeyde vech-i Hakk’ı ru’yet ve temâşâda sâbit ve râsihtir.” İntehâ.

Diğer taraftan Cenâb-ı Hak, <sup>31</sup> وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ buyurur. Ya’nî, “Biz hâl-i ihtizârda muhtazıra sizden daha yakınız; ve lâkin siz bizi görmezsiniz.” Burada نحن kelimesini “ilim” manasına nasıl alabiliriz ki?! “İlim”, gözle görülür bir şey kabîlinden olmadığını, ey muhâtab sen pek a’lâ bilirsin! Fakat eğer sen dersin ki, “Cenâb-ı Hakk’ın zât-ı ‘aliyyesi de gözle görülür bir şey kabîlinden değildir. Nitekim, “Hiçbir göz Hakk’ı idrâk edemez.” ma’nâsına olan <sup>32</sup> لا تدركه الابصار nazm-ı celîli bu müdde’âya delâlet etmektedir.” Cevaben deriz ki, bu âyet-i celîlede ru’yetullâh’ın cevâzı için hiçbir mâni’ yoktur. Zîrâ الابصار lafzındaki “lâm”, istiğrâka mahmûl olduğu takdîrde, âyetteki “nefy” ya “selb-i umûm” içindir, ya da “umûm-i selb” içindir. Eğer “lâm” “selb-i umûm” için ise, o sûrette bazı ebsârın Hakk’ı idrâk etmesinin cevâzına bir mâni’ yoktur. Ve eğer “lâm” “umûm-i selb” için ise, o zaman “idrâk” ihâta manasındır. Çünkü “idrâk”, “ru’yet” ve “ihâta” manalarının her ikisinde müsta’meldir. Bu takdîrde selb olan “ihâta”dır. İhâtanın meslûbiyyeti, bilâ ihâta (s.14) ru’yetin cevâzına mâni’ olamaz. Husûsâ ki, ‘akab-ı âyette Cenâb-ı Hak

<sup>33</sup> فَعَلَيْهَا buyurur. Ve bu cevâz-ı ru’yeti,

30 Bakara, 2/115.

31 “Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz.” (Vâkıa, 56/85)

32 “Gözler O’nu idrak edemez...” (En’âm, 6/103)

33 “Sizce Rabbiniz’den huşec-i beyyine geldi ki, onunla hüddâyı dalâletten ve Hakk’ı bâtildan temyiz



“Leyle-i bedrde kameri gördüğünüz gibi Rabbiniz’i göreceksiniz.” manasın-  
da olan, <sup>34</sup> سترون ريكم كما ترون القمر ليلة البدر ve “Vechinde ridâ-i kibriyâ olduğu halde  
Allâh Te’âlâ Cennet-i ‘Adn’de tecellî eder.” manasında olan <sup>35</sup> انه تعالى يتجلى في  
جنة عدن وراء الكبرياء على وجهه hadîs-i şerîfleri de te’yîd ediyor. Binâenaleyh, her  
kim ki, âyet ve hadîsten zâhirde hakikat-i ru’yeti tahkîk edip de hakikat-i  
ru’yete vâsıl oldu ise, o kimse Hakk’ı mezâhirde şuhûd ile fâiz olmuş oldu.  
Ey muhâtab, Allâh bizi ve seni tarîk-ı ünsüne irşâd; basar ve basîretlerimizi  
nûr-ı kudî ile tenvîr ve küşâd buyursun. Tâ ki kendi nûru ile yine kendisini  
görelim ve kendi zuhûrunu şuhûd ile nâil-i fevz ü sa’âdet olalım!

Hâsıl-ı kelâm, bahr-i vücûddan fâiz olan o feyzin ‘ayn-ı eser olması, o  
eserin kendi isti’dâdı mikdârınca o feyze mazhar olması ma’nâsınadır. Maz-  
har ise zâhirin gayrıdır. Zîrâ mazhar için iki cihet vardır. Biri, o mazharın  
ta’ayyün-i şahsîsidir ki, ta’ayyün ve takayyüdünden nâşî kendisinde “gay-  
riyyet” mu’teberdir. Diğeri, mevcûdâtın kıyâmı kendisiyle tahakkuk eden  
Vücûd-ı Mutlak cihetidir. İşte bu cihetten dolayı mazharda “gayriyyet”  
i’tibâr olunmaz. Bu takdîrde zâhir, mazhardan ta’ayyünü itibariyle mazha-  
rın aynıdır, gayrı değildir. Binâenaleyh, nüvâtın yani çekirdeğin ağaçta mü-  
essir olması gibi, o feyz-i vücûd da mazharda müessirdir. Ve bu feyz-i vü-  
cûdun ‘ayn-ı eser olmasından, eşyânın ‘ayn-ı Hak olması lâzım gelmez. Zîrâ  
Vücûd-ı Mutlak’ın feyzi, min haysü huve huve Vücûd-ı Mutlak’ın ‘aynı de-  
ğildir ve gayrı da değildir. Bunun gibi, o feyzin mazharı da, min haysü huve  
huve o feyzin ‘aynı değildir, fakat gayrı da değildir. Binâenaleyh, bir mazhar  
ki, kendisinden zâhir olan feyzin ‘aynı olamıyorsa, o mazhar nasıl olur da  
min haysü huve huve Vücûd-ı Mutlak’ın ‘aynı olabilir?! Ey muhâtab, sen bu  
dakîkayı iyice bir tedkîk ve tahkîk etmek için birazcık müvessikâne i’âl-i  
fikirden bulunmaktığın lâzımdır.

(s.15) Beyit:

ان كنت ذا فهم زكى فاعتبر  
يكفيك هذا للمعنى يا معتبر!

Tercüme:

edersiniz. Hakk’ı görüp îmân getiren kendi nefsi için amel eder; Hakk’ı görmeyip dalâleti ihtiyâr  
eden ise kendi zararına amel etmiş olur.” (En’âm, 6/104)

34 “Rabbinizi ayın ondördüncü gecesinde dolunayı gördüğünüz gibi göreceksiniz.” Buhârî,  
*Sahîh*, Mevâkit 26, Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’aş, *Sünen*, Thk. Muhyiddin Abdulhu-  
meyd, Dâru’l-Fikr, Beyrut, Tsz., Sünnet 19; Tirmizî, Cennet 16.

35 Bk. Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, I, 285. Hadîsin benzer bir metni Buhârî’de şu şekilde yer almakta-  
dır: جنتان من فضة آتيتهما وما فيهما وجنتان من ذهب آتيتهما وما فيهما وما بين القوم وبين أن ينظروا إلى رحم إلا رداء الكبرياء على وجهه في جنة عدن  
(Buhârî, *Sahîh*, Tevhîd 24).

*Ey mu'tebir, kâfi sana maksûd için bunca beyân.  
Fehm-i ze'kî ashâbına 'ibret gerektir her zamân.*

İmdi ey muhâtab, bu matlûbdan mîzân-ı 'akl-ı müşevveb ile sen bahse kalkışma! Çünkü bu matlûb, tavr-ı 'ukûlün fevkinde olan bir 'Allâmu'l-Guyûb ve Vâcibü'l-Vücûd'un hikem-i 'ayn u zâtından bâhistir ki, bu bahsin tahakkuku ancak şuhûd ve ilhâm ilemdir. Yoksa, mîzân-ı Hikmet ve mîzân-ı Kelâm'ın tasdîki ile mutasavver değildir. Zîrâ evhâm terâzûsunun kefi bu matlûbu ihâta edemez; nerde kaldı ki, vezn edebilsin! Ve "mutâbikî", "tazammunâ" ve "iltizâmî" denilen delâlât-ı selâse burada bir gûnâ cây-ı tatbîk bulamaz. Nerde kaldı ki, delâlât-ı mezkûreden istimdâd edilsin!

Beyit:

هل فيه يجرى من زعاق الفلسفة      بل فيه لا يجدى غساق السفسفة

Tercüme:

*Bunda câri olamaz âb-ı habîs-i Felsefe.  
Sadra hiç vermez şifâ kôkmuş devâ-yı sefsefe.*

Terâzû-yi felsefinin kefe-i tengâ-tengi, bu dürr-i girân-bahâ-yı hakîkatı vezn ve istî'âbdan 'âciz olduğunu, meşhûr olduğu üzere, İmâm-ı A'zam (r.a.) hazretlerinin, dehrî ile vukû' bulan münâzaralarında îrâd eylemiş olduğu akvâl-i 'aliyyeleri de te'yîd eder. Şöyle ki:

Dehrînin Hz. İmâm'a, "Allâh mevcûd mu?" suâline, cenâb-ı İmâm, "Evet mevcûddur." cevâbını verir. Dehrî, "Öyle ise, her mevcûd için bir mekân-ı mu'ayyen lâzımdır; binâenaleyh Cenâb-ı Hakk'ın (s.16) mekânı neresidir?" diye su'âli tekrâr edince, Hz. İmâm cevâben buyururlar ki; "Senin bedeninde rûhun mevcûd mudur?" Dehrî, "Evet mevcûddur." der. Hz. İmâm, "Öyle ise, mevcûd olan rûhunun cesedinde mekân-ı mu'ayyeni neresidir?" deyince, dehrî mülzem ve mebhût olur. Sonra cenâb-ı İmâm, içi sütle dolu bir kap getirterek, dehrîye, "Bu sütle yağ mevcûd mudur?" su'âlini îrâd eder. Dehrî de, "Evet mevcûddur." cevâbını verir. Cenâb-ı İmâm, "Öyle ise bu sütle mevcûd olan yağın mekân-ı mu'ayyeni neresidir?" diye su'âlini tekrâr edince, dehrî mebhût olup kalır. Hz. İmâm ol vakit, "İşte Cenâb-ı Hakk'ın misâli böyledir. Yanî, Allâh Te'âlâ hazretleri tahayyüz ve temekünsüz, makâm ve mekânsız olduğu halde 'âlemde mevcûddur; fakat zât-ı 'aliyyesi için 'âlemde hiçbir mekân-ı mu'ayyen yoktur." diyerek, hem tarîk-ı ma'kûl ve hem de tarîk-ı mahsûs ile dehrîyi ilzâm ve iskât buyurmuşlardır. İşte bu îzâh ve beyândan tahakkuk ve ta'ayyün etti ki, Cenâb-ı Hakk'ın vü-

cûdu, hâll ve mahal olmaksızın, yanî ne kendisi bir şeye hulûl ve ne de kendisi bir şeye mahal olmaksızın, cemî'-i eşyâyı muhîttir. İşte bunun içindir ki, Hak için bir mekân-ı mu'ayyen yoktur. İmdi, sâbıkan beyân olunduğu vecihle, Cenâb-ı Hakk'ın ihâtası, hakâyık-ı eşyâya sârî olan hüviyetinin se-reyânı ile oldu ise, bundan eşyânın min vechin Hakk'ın ne gayrı ve ne de 'aynı olması lâzım gelir. Zîrâ Vâcib Te'âlâ hazretleri eşyâyı ancak feyz-i cûd-ı vücûdundan îcâd eyledi. Bu feyz-i vücûd ise, ne eşyâya dâhil ve ne de eş-yâdan hâriçtir. Çünkü şu sereyân, hiçbir vecihle duhûl ve hurûc iktizâ etmez. Zîrâ duhûl ve hurûc, su ile desti gibi ancak iki cevherde mutasavverdir. Hulûl-i sereyânî ise, gül ile gülün râyihası gibi, bir cevherle bir 'arazda bulunabilir. Halbuki o feyz-i vücûd ne cevherdir, ne de 'arazdır. Binâenaleyh, o feyz-i vücûdda hâlliyyet ve mahalliyyet nasıl tasavvur olunabilir?! Yanî aslâ tasavvur olunamaz.

Eğer denilirse ki, şu ifâde-i sâbıkadan "irtfâ'-ı nakîzayn" lâzım gelir; cevâben derim ki, (s.17) sen hâlâ mı kıyâsât-ı vehmiyye ile uğraşıyorsun?! "Ehven-i büyût beyt-i 'ankebût" olduğunu bildiğin halde, 'ankâ-i lâhûtun lu'âb-ı 'ankebût ile sayd olunamayacağını yakînen sana söylememiş mi idim?! Şüphe yok ki söylemiştim. Binâenaleyh, bu sâha-i hakîkatte mevcûdiyyeti lu'âb-ı 'ankebûta benzeyen kıyâs-ı mantıkîye mürâcaatla, şöyle bir kıyâs yapsak da desek ki: "Allâh haydır. Her bir hay, ya müteharriktir ya da sâkindir. Lâkin Cenâb-ı Allâh ne müteharriktir, ne de sâkindir. Zîrâ hareket iki zaman ve iki mekânda vücûd bulur. Sükûn ise mekân-ı vâhidde ve fakat iki zamanda sâbit olur. Halbuki Vâcib Te'âlâ hazretleri zaman ve mekânın her ikisinden de münezzehtir." İşte bak, burada, yanî bu kıyâsta "irtifâ'-ı nakîzayn" dediğin şey nasıl hâsıl oluyor ve nasıl cereyân edip duruyor? "İctimâ'-ı nakîzayn" dediğin kıyâs da böyledir. Nitekim bir 'arif-i billâh, "Allâh'ı hangi delîl ile bilebildin?" dediklerinde, "Câmi' u'z-zıddeyn olması ile bildim." Cevâbını vermiş de, <sup>36</sup> هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

âyeti celîlesini okumuş. Bu âyet-i celîle muktezâsınca Cenâb-ı Hak "câmi' u'z-zıddeyn" oluyor. Zîrâ, vaktâ ki Cenâb-ı Hak üzerine zamân murûr edemeyip de, şân-ı 'âlîsi ezminenin küllîsinden münezzehe oldu ise, Hakk'ın evveliyyeti 'ayn-ı âhiriyyet ve âhiriyyeti 'ayn-ı evveliyyet oldu; ve bâtında zâhir ve zâhirde bâtın oldu. İşte görüyorsun ki, ân-ı vâhîde ve cihet-i vâhîdede "ictimâ'-ı zıddeyn" vâki' olup duruyor. Binâenaleyh, mîzân-ı Hikmet ve mîzân-ı Kelâm ile Hakk'ın zât-ı 'aliyyelerinde kıyâs-ı evhâm cârî

36 "Cenâb-ı Hak, zamansız ve bidâyetsiz evvel, zamansız ve nihâyetsiz âhir, nisbetsiz ve izâfâtsiz zâhir, idrâk-i havâsdan bâtındır." (Hadîd, 57/3).

olamaz ve burada kazıyye-i mantıkiyye hiçbir vecihle cây-ı mutâbakat bulamaz. Fefhem!<sup>37</sup>

(s18) Beyit:

فقل للذی یدعی فی العلم فلسفة      حفظت شیئا و غابت عنک اشیاء

Tercümesi:

*İlimde felsefe da'vâ eden hod-bîne gel söyle*  
*Kî "Bir şey bildin, ammâ gâib ettin birçok şeyâyı!"*

Beyit:

بکذر از عقل طبیعی تا نتابد جانت را      صورت تخیل هر بی دین برهان داشتن

Tercümesi:

*Geç tabî'i aklıdan kîm cânını döndürmesin*  
*Sûret-i tahyîl-i her bî-dîni bürhân tutmağın.*

Ey tâlib-i mes'ûd, bil ki, ne zaman ki nücûm-ı şuhûddan ğuyûm-ı hudûd ref' olunursa, o zaman metâli'-i kuyûddan şems-i vücûd işrâk eder. Nitekim Allâh Tebâreke ve Te'âlâ hazretleri buyururlar: <sup>38</sup> وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا . İmdi biz Allâh-ı reşîdden taleb ve ricâ ederiz ki, başîretlerimizden ğitâ'-ı şedîdi feth u küşâde, ref' u izâle buyursun da, bizi <sup>39</sup> hitâbî ile muhâtab olan zevât-ı 'aliyye cümlesine ilhâk eylesin. Tâ ki, <sup>40</sup> فَأَيْنَمَا تُولَّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ mantûk-ı celîlince, merâyâ-yı kesret-i 'adîdde vech-i vahdet-i ferîdi ru'yet ve müşâhede edelim. Ve yine talep eder ve dileriz ol ulu Allâh'tan ki, bizi, haklarında

buyurulan zümreye dâhil ol- <sup>41</sup> وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ ۖ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا

37 Bu bahisle ilgili, ilave bir kâğıtta şu not yer almaktadır: "Bu tevâh, "kıyâsu'l-gâib 'alâ'ş-âhid" kabilinden değildir. Belki, teshîl-i fehm için ednâ mülâbeset ile, "teşbihü'l-ma'kûl bi'l-mahsûs" kabilindedir. Zîrâ Cenâb-ı Hak, kendisi hiçbir şeye benzemediği gibi, hiçbir şey de Cenâb-ı Hakk'a benzemez. Nitekim, "teşbihü'l-ma'kûl bi'l-mahsûs"un misâli Kur'ân-ı Kerîm'de vârid olmuştur ki, Cenâb-ı Hak buyururlar:

"Rabbimin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi, onu elbet hareketsiz kıları. Sonra biz güneşi, ona delil kıldık. Sonra onu (uzayan gölgeyi) yavaş yavaş kendimize çektik." (Furkân, 25/45-46). Diğer bi âyette buyururlar:

"Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan kandillik gibidir..." (Nûr, 24/35). İşte bu iki âyet-i celîle, sarîhan "teşbihü'l-ma'kûl bi'l-mahsûs"a ve zimnen de şu risâlenin mazmûnuna birer şâhid-i âdildirler. Tedebber!"

38 "Yeryüzü Rabbinin nûruyla aydınlanır..." (Zümer, 39/69)

39 "...Artık bugün gözün keskindir." (Kâf, 50/22.)

40 "Nereye yönelirseniz, Allah'ın vechi (zâtı) işte oradadır." (Bakara, 2/115)

41 "Dünyâda kalbi a'mâ olup, rûşd ü sedâdî görmeyen, ahirette dahî a'mâ olup, tarîk-ı necâtî görmez

maktan hıfz u himâye buyursun. *Âmîn*. <sup>42</sup> وَاللَّهُ يُعَوِّلُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ

(s.19) Şu makâlin, yanî şu risâlenin tesvîdi, nâkısü'l-kemâl, kâmilü'l-vebâl, makâl-i mezkûrûn müevvili, ahkaru'r-ricâl Abdullâh es-Salâhî yediy-le, Hicret-i Nebeviyye'nin bin yüz seksen ikinci senesi, şehr-i Şevvâl'inin beşinci günü hadd-i kemâle bâliğ olmuştur.

ووقع تبييض توجيه العين عن يد موجهه بلا نقص ولا شين واستغنى الواحد من الاثنين في الاثنين في العشر الاول الا الاثنين من اول الاثنين للثمانين و الاثنين من الاثنين بعض الاثنين من هجرة سيد الكونين و الثقلين عليه افضل الصلاة والسلام المتلازمين المتعاقبين ما تنور العالم بالبرين و تقابلا بين الخافتين <sup>43</sup> .

(s.20 boş.)

(s.21)

### Hallu Rumûzi't-Târîh

“Tevcîhü'l-'ayn” terkîbinde, envâ'-ı bedî'iyeden “tevriye” tarîkı üzerine bir nevi' tevcih ve îhâm vardır. Yanî, şu Risâle, Hz. Şeyh'in kavlindeki “'ayn” lafzını tevcihten ibâret olmakla, “Tevcîhü'l-'ayn” lafzı, mefhûm-ı Risâle'yi îhâm eylediği gibi, 'ibâre-i târîh de, envâ'-ı “tevriye”den bir nevi' üzerine îhâm ve tevcih kabilinden olduğunu îhâm ediyor. Zîrâ 'ibâre-i târîhin kendisi ile tevriye edilen ma'nâ-yı karîbi, târîh-i kitâbı iş'âr ve kendisinden tevriye edilen ma'nâ-yı ba'îdi de hülâsa-i mazmûn-ı kitâbı îhâm etmektedir.

'İbâre-i târîhin ma'nâ-yı mûrâ bih i'tibâriyle halline gelince; <sup>44</sup> (استغنى الواحد من الاثنين ) fıkrasındaki “vâhid” den “elif; ve teşbîh tarîkı üzerine “elif” ile de “kalem” murâd olunur. Ve الصبعين den murâd da, yanî “iki parmak”tır. Zîrâ kitap tamâm oldukça, kalem iki parmaktan müstağnî ve halâs olur. Ve (في الاثنين) den murâd, “yevmü'l-İsneyn” olup, (في العشر الاول الا الاثنين) den murâd, aşr-

*ve tarîk-ı necâtan uzak olur.” (İsrâ, 17/72)*

42 “Hak sözü söyleyen ancak Allah'tır ve doğru yola ancak O hidayet eder.” (Ahzâb, 33/4)

43 Mütercim-i Fakîr der ki; Müellif -kuddise sırruhû - hazretleri gâyet mütevâzî' bir lisân ile, Risâle'nin târîh-i tesvîdini beyân buyurduktan sonra, tebyîzi târîhine de, bâlâda görüldüğü vechile ayrıca hâme-rân olmuşlardır. Fakat târîh-i mezkûr snâ'at-ı bedî'iyeye ve kavâ'id-i ta'miye ve tevriye i'tibâriyle âdetâ bir mu'ammâ hâline gelmekle, Hz. Müellif bizzât kendileri târîh-i mezkûrûn rumûz, ta'miye ve tevriyelerini hall için, risâlelerinin nihâyetinde “Hallu Rumûzi't-Târîh” nâmıyla, târîh-i mezkûra bir şerh yazmışlardır. Şerh-i mezkûrûn ma'nâ-yı mûrâ bih kısmında birçok hakâyık münderic bulunmakla, tetmîmen li'l-fevâid, şerh-i mezkûrun da tercümesi münâsib görüldü. Târîh-i mezkûrûn snâ'at-ı ta'miye ve tevriyesini enzâr-ı mutâlî'ine 'arz ile, bedâ'at-ı bî-nazîrinin bir derece daha iyi anlaşılabilmesi imkânını hazırlamak için de, târîh-i mezkûr evvelâ aynen bâlâyâ derc edildi. Ve mine'llâhî't-tevfîk.

44 “Bir ikiden istiğnâ etti.”

ı evvelin yevm-i sâminidir. Ve <sup>45</sup>(من اول الاثنين) den murâd, evvel-i 'ıydeyn olan Şevvâl; ve <sup>46</sup>(لثمانين و الاثنين) den murâd, seksen ikinci senenin Şevvâl'idir. Ve (من الاثنين) terkîbi ile, "mine'l-mieteyn" demek maksûd olup, bu sûrette, "yüz seksen ikinci senenin Şevvâl'i" demek murâd olunur. Ve (بعض الاثنين) terkîbi ile, بعض الاثنين yanî "ikinci binin bazısı" ma'nâsı maksûddur.

Hâsıl-ı kelâm ve hulâsa-i merâm budur ki, işbu kitâbın tebyîzine, Hicret-i Nebeviyye -'aleyhi ekmelü't-tahıyye - nin bin yüz seksen ikinci senesi Şevvâl'inin yedinci Pazar-ertesi günü başlanılarak, sene-i mezkûre Şevvâl'inin sekizinci Salı günü resîde-i hüsn-i hitâm olmuştur.

(s.22) Evvelâ sıfât-ı sübûtiyye-i semâniyyede, sâniyen sıfât-ı sübûtiyye-i semâniyyenin âsâr-ı mezâhiri olan 'ukûl-i 'aşere, nüfûs-i 'aşere, hudûd-i 'aşerede ve mertebe-i isneyniyyetin ba'zı itibariyle bunların her birerlerinde "evvel-i isneyn"den, yanî "hakikat-ı Muhammediyye"den îcâd eylemiş olduğu eşyâda feyz-i cûd-i vücûdu mütecellî olduğu halde, rütbe-i isneyniyyetden münezzeh ve müstağnîdir. Şu mezkûrâtın, evvel-i isneyn olan "hakikat-ı Muhammediyye"den îcâdı, <sup>47</sup>انا من الله و المؤمنون منى hadîs-i şerîfi ile sâbittir. Zîrâ Peygamber-i Zî-şân -'aleyhi salavâtü'l-Meliki'l-Mennân- efendizimiz hazretleri, enbiyâ-yı zî-şân -'aleyhimü's-salâtü ve's-selâm- hazerâtının imâmıdır. Nitekim haber-i zâhirde,

لو لاك لما خلقت الافلاك <sup>49</sup> Ve <sup>48</sup>خلقت الاشياء لاجلك و خلقتك لي kudsîsi de haber-i mezkûrün medlûlünü müeyyiddir.

İmdi, mahsûl-i işârâtın hülâsası şudur ki; vücûd-ı Vâhid-i Mutlak ta'ayyünâtın tekessürü ile tekessür etmez -ki, biz buna şu risâlede şevâhid-i âyât ile kâfi derecede işaret etmişizdir- . Binâenaleyh, sıfâtın ta'addüdü ile Zât-ı Mutlak tekessür etmeyince, o sıfâtın mezâhir-i mümkinisinin tekessürü ile Zât-ı Mutlaka'nın ta'addüdü nasıl mümkün olabilir?! Yanî aslâ mümkün olamaz. Ey tâlib-i Hak, gözünü bir iyi aç da, aradan perde-i hicâbı kaldır. Tâ ki şek ve şüpheden âzâde olarak, bilâ kayd Hakk'ı müşâhedeye nâil olabilesin!

الحمد لله الودود منه بدأ الامر و اليه يعود  
والصلاة و السلام على سيدنا محمد المحمود  
صاحب الشفاعة و الخوض المورود

45 "İkinin evveli"

46 "Seksan iki"

47 "Ben Allah'tanım, mü'minler de bendendirler." (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 236)

48 "Habîbim, mecmû'-ı eşyâyı senin için, fakat seni ancak benim için yarattım."

49 "Habîbim, sen olmasaydın eflâk mevcûd olmazdı." ( Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 232)

و آله الذين هم الهداة الى الطريق المسعود .<sup>50</sup>

(s.23 ve 24 boş.)

(s.25)

### “ZEYLÜ'L-KITÂB Bİ AHSENİ'L-HİTÂB” TERCÜMESİ

Vaktâ ki, te'lîfine ikdâm olunan *Miftâhu'l-Vücûd* nâm eserimiz nihâyete bâliğ oldu; aradan bir müddet geçtikten sonra, bir gün cenâb-ı Şeyh Muh-yiddîn -kaddesenâ'llâhu bi sırrihî'l-mu'în- hazretlerini âlem-i menâmda gördüm. Hz. Şeyh bana bir kelâm-ı mu'ciz-i müstetâb ile hitâb edip, “Kas-sarte nuktaten.” Ya'nî, “Kitapta bir noktada kusûr ettin.” buyurdular. Ben Hz. Seyh'in “nokta”dan murâd-ı 'âlîleri ne olduğunu anlayamadığımdan, bir cevap tedarik edemedim. Uyandıktan sonra, kelâm-ı mezbûrun hakîka-tinden bir netîce istihsâl edebilmek için, bir takım mukaddemât-ı mantıkıyye temhîdine başladım da, o mukaddemât beni tarîk-ı maksûda îsâl edemedi. Bunun üzerine uyku galebe etmekle yine uyumuşum. Hz. Şeyh (r.a.)'ı tekrar menâmda gördüm. Buyurdular ki; “Kusûru'n-nuktati fî'l-muhîti.” Ya'nî, “Kusûr edilen nokta “muhît”tedir.” Ben Hz. Şeyh'in bu sözündeki nükteyi de yine idrâk edemeden uyandım ve şu kavî-i sarîhin ma'nâsında her ne kadar icâle-i efkâr ettimse de, bir mefhûm-ı sahîhe zaferiyyâb olamadım. Tek-rar uyku galebe etti, üçüncü def'a olarak yine Hz. Şeyh (r.a.)'ı ma'nâda müşâhede ettiğimde, buyurdular ki; “Kusûru'n-nuktati fî takrîri'l-muhîti.” Ya'nî, “Kusûr edilen nokta “muhît”in takrîrindedir.” Bunun üzerine Hz. Şeyh'in feyzlerinden derhal kalbime bir lâyiha-i 'ilmiyye lâyih ve sânih ola-rak vücûdumu istî'âb eyledi ve ben o anda bildim ki, Hz. Şeyh (r.a.)'ın murâd-ı 'âlîleri, benim risâle-i mezkûrede takrîr eylemiş olduğum,<sup>51</sup> *أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ* âyet-i celîlesinin tefsîridir. Ya'nî, Hz. Şeyh (r.a.) (s.26) bana demek istiyorlardı ki; “Ey Salâhî Efendi, sen her ne kadar âyet-i celîle-i mezkûreyi

50 “İşin kendisinden başladığı ve yine kendisine döneceği, Vedûd olan Allâh'a hamdolsun. Havz-ı mevrûd ve şefâat sahibi olan efendimiz Muhammed-i Mahmûd'a ve mes'ûd yola hidayet ediciler olan aile efrâdına da salât ü selâm olsun.” “Vedûd olan Allâh'a hamdol-sun. Emr (iş) O'ndan başlar ve yine O'na döner. Salât ü selâm, şefâat ve Havz-ı Mevrûd'un sâhibi Efendimiz Muhammed-i Mahmûd'un ve onun mutluluk yoluna ileten âlinin üzerine olsun.”

51 “Âgâh ol ki, Cenâb-ı Hak her şeyi muhîttir.” (Fussilet, 41/54)

ihâta-i dâire-i vücûd ile, lâıyk olduğu vechile tefsîr ettin ise de, lâkin “muhît” için bir “merkez” lâzımdır. Dâire-i vücûdun merkezi ise, o dâirenin vasatındaki “nokta”dır. Halbuki sen ey Salâhî Efendi, nokta-i dâire-i vücûdu, ya’nî merkez-i muhîti takrîrde kusûr ettin. Eğer o noktayı da takrîr etmiş olaydın, o vakit kelâmın tam ve kâmil olurdu.”

İşte bu işareten ben yakînen bildim ki, gerek ‘ibâre-i mezbûrenin tefsîrinde ve gerekse nekta-i mezkûre için el’ân şurû’ edeceğim takrîrde, Hz. Şeyh’in feyz-i kudsîleri bana meded-res olacaktır. Bunun üzerine, hemân ‘âlem-i misâl ve hayâlden ‘âlem-i his ve şehâdete rücû’ ettim ve ma’nâ-yı “merkez”i icmâlen mir’ât-ı bâlimde mütecellî buldum. Ve bunun için her bir halde vasıta-i mazhar-ı kemâl ile bana ihsân buyurduğu ni’am-ı feyzi üzerine Allah Te’âlâ hazretlerine hamd ü senâlar eyledim. Hemân Cenâb-ı Allah bizi tevîk-ı ilâhîsi kuvvetiyle te’yîd ve tarîk-ı tahkîka irşâd buyursun.

İmdi, ben Cenâb-ı Hak’ın “feyz-i mukaddes”inden istimdâd ve “feyz-i akdes”inin i’ânesine ittikâ ve istinâd eder de derim ki:

“Vücûd” için birtakım merâtib-i külliye vardır. Muhakkıkine göre “vücûd”un merâtib-i külliyesi dördtür. Onlar da, “âlem-i lâhût”, “âlem-i ceberût”, “âlem-i melekût”, “âlem-i nâsût”tur. Bazılarına göre merâtib-i mezkûre beş olup, mecmû’una birden “hazerât-ı hams” itlâk olunur ki, beşincisi, mezkûr dört hazerâtı câmi’ olan “mertebe-i insân-ı kâmil”dir. Bazılarına göre merâtib-i külliye-i vücûd altıdır. Birinci mertebe “Zât-ı Ehadiyyet” mertebesidir. İkincisi “mertebe-i ilâhiyye”dir ki, “hazret-i vâhidiyyet” itlâk olunur. Üçüncüsü “ervâh-ı mücerrede”dir. Dördüncüsü “âlem-i misâl”dir ki, buna “âlem-i melekût” ve “nüfûs-ı ‘âmile” dahî derler. (s.27) Beşincisi “âlem-i mülk ve şehâdet”tir. Altıncısı, merâtib-i mezkûre-i hamseyi câmi’ olan “kevn-i câmi’”dir ki, o da ancak “insân-ı kâmil”dir.

Ve bazı muhakkıkine göre ise, merâtib-i vücûd yedidir. Birinci mertebe; “Zât-ı Ehadiyyet” mertebesidir ki, buna “âlem-i lâ ta’ayyün” ve “âlem-i ‘amâ” denilir. Zîrâ Peygamber-i Zî-şân -‘aleyhi salavâtü’r-Rahmân- efendimiz hazretlerine, “Yâ Rasûlellâh, semâ halk olunmazdan evvel Rabbimiz nerede idi?” diye suâl olundukta, Hâce-i Kâinât -‘aleyhi ekmelü’t-tahiyât- efendimiz hazretleri de cevâben, <sup>52</sup> ما فوقها هواء ولا تحتها هواء <sup>53</sup> في عماء buyurdular.

52 İbn Mâce, *Sünen*, Mukaddime, 13; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 11, 12.

53 “Amâ”, “Hazret-i Ehadiyyet”tir. Zîrâ onu Hak’tan başka kimse bilmez. Ki, o makâmı Hak hicâb-ı celâldedir. Denildi ki, “amâ” “hazret-i vâhidiyyet”tir ki, esmâ ve sıfâtın menşe’idir. Zîrâ “amâ”, lügatta ince buluta itlâk olunur. Bulut nasıl ki semâ ile arz arasında hâil ise, bu “hazret”, yanî “hazret-i vâhidiyyet” de öylece semâ-i “ehadiyyet” ile arz-ı kesret-i halkıyye arasında hâildir. Bu bâbda vârid olan hadîs-i nebevî de bu ma’nâya



Yanî, “Semâ halk olunmazdan evvel Rabbimiz “amâ”da idiler. O ‘amâ ki, onun üstünde ve altında hava da mevcûd değildi.” İkinci merteye, “mertebeye-i esmâ ve sıfât”tır ki, buna “ta’ayyün-i evvel-i ‘ilmî” de ta’bîr olunur. Üçüncü merteye, ilmullâh’daki “a’yân-ı sâbite”dir ki, mütekellimîn buna “hakâyık”; hükemâ “mâhiyyât” ta’bîr ederler. Bu mertebeye “ta’ayyün-i sâni-i ‘ilmî” de itlâk olunur. Ve şu üç mertebenin mecmû’una “âlem-i lâhût” ve “âlem-i lâ ta’ayyün” dahî derler. Zîrâ bu mertebede hiçbir ta’ayyün-i kevnî mevcut değildir. (s.28) Dördüncü merteye, “âlem-i ervâh-ı mücerrede”dir ki, buna <sup>54</sup> اول ما خلق الله روحى hadîs-i şerîfi delâletiyle, “âlem-i ta’ayyün-i evvel-i kevnî” denildiği gibi, “âlem-i ceberût” da denilir. Ebû Tâlib-i Mekkî (ks) hazretlerine göre “ceberût”, âlem-i azamettir, yanî âlem-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyedir. Ekser-i muhakkıkine göre “ceberût”, âlem-i evsattır ki, cemî’-i emriyyâtı, yanî âlem-i ervâhı muhît olan berzahdır. Beşinci merteye, “âlem-i nüfûs-ı mücerrede”dir ki, buna “âlem-i melekût” dahî derler. Ebû Tâlib-i Mekkî (ks) hazretlerinin kavline göre, “melekût”, nüfûs ve ervâha muhtass olan “âlem-i gayb”dır. Bu cihetle, “âlem-i nüfûs” ve “âlem-i misâl-i mutlak” denildi. Altıncı merteye, “âlem-i şehâdet-i mutlaka”dır ki, arşdan ferşe varıncaya kadar ve her ikisi arasındaki suver-i ecnâs, suver-i envâ’ ve suver-i eşhâsın mecmû’undan ibârettir. Ve buna “âlem-i his” ve “âlem-i mülk” dahî denilir. Yedinci merteye, merâtib-i mezkûrenin küllisini câmi’ olan “mertebeye-i insân-ı kâmil”dir.

İmdi, ey tâlib-i Hak, bu vechile merâtib-i küllî-i vücûdu bildin ise, şunu da bilmekliğin lâzım gelir ki, şu merâtib-i mezkûrede “dâire-i Vücûd-ı Mutlak” için her halde bir merkez, yanî hakâyık-ı ilmiyye ve hakâyık-ı kevnîyeyi müştemil ve câmi’ bir “mazhar-ı tâm” lâzımdır. Bu cihetten nâşî, Hak Sübhânehû ve Te’âlâ hazretleri, vatka ki kendi zâtından zâtı ile yine kendi zâtına tecellî edip de, cemî’-i sıfât-ı ilâhiyyesini kendi zâtında müşâhede buyurdu ise, zât-ı ‘aliyyesini de bir hakikat, ya’nî bir “mazhar-ı tâm”da müşâhede etmek murâd eyledi de, “hazret-i ‘ilmiyye”de “hakikat-ı Muhammediyye”yi icâd buyurdu. Bunun üzerine “hakikat-ı Muhammediyye”nin vücûdu ile hakâyık-ı âlemin küllisi evvelâ vücûd-ı icmâlî ile mevcûd oldu; sonra da Cenâb-ı Hak hakâyık-ı âlemi “hakikat-ı Muhammediyye”

müsâ’iddir. Zîrâ Peygamber-i Zî-şân ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm - efendimiz hazretlerine, “Yâ Rasûlellâh, halkı halk etmezden evvel Rabbimiz nerede idi?” diye vâkî olan su’âle cevâben, “فی عماء”, yanî “Amâ’da idi.” Buyurdular. Ve işte şu “hazret”tir ki, ta’ayyün-i evvel-i ‘ilmî ile ta’ayyün eder. Zîrâ şu “hazret”, mahall-i kesret ve mahall-i zuhûr-ı hakâyık ve niseb-i esmâiyedir.

54 “Allah’ın ilk yarattığı benim rûhumdur.” (Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, I, 309).

mazharında vücûd-ı tafsîlî ile îcâd buyurmakla, o hakâyık “a’yân-ı sâbite” oldu. Binâenaleyh, “hakikat-ı Muhammediyye” mertebe-i ilâhiyyede “dâire-i vücûd”un merkezi, yanî hakâyık-ı ilmiyyeyi müştemil ve câmi’ bir “mazhar-ı tâm” oldu. (s.29) Nitekim Cenâb-ı Allâh (c.c) hazretleri, Hz. Dâvûd (a.s.s.)’a hitâben buyururlar: “Yâ Dâvûd, ben cenâb-ı Muhammed’i (a.s.s.) benim için; ve Âdem oğlunu da Muhammed için halk ettim; geri kalan mahlûkâtı da Âdem oğlu için halk ettim. Kim ki benim ile meşgûldür, kendisi için yarattığım şeyleri ona sevk ve i’tâ ederim; ve kim ki kendisi için yarattığım şeylerle meşgûldür, o kimseyi benden mahcûb bırakırım.” Mefhûm-ı hadîsteki, “Muhammed’i benim için halk ettim.” kavliyle Cenâb-ı Hak şunu murâd ediyorlar ki, tahkîkan cenâb-ı Muhammed (a.s.s.), cemî’-i esmâ ve sıfât ve ahkâm ve âsârı câmi’ olan benim hakikat-ı külliyyemin mazharıdır. Âlem baştan başa cenâb-ı Muhammaed (a.s.s.) hazretlerinin hakikatı hakâyıkının mazharı ve vücûd-ı sa’âdetlerinin tefâsîli sûretidir. Âlem-i kebîrin cenâb-ı Risâlet-penâh’a olan nisbeti, cesedin rûha olan nisbeti gibidir. cenâb-ı Risâlet-penâh, rûh-i âlem olup, âlem ise o Hâce-i Kâinât’ın beden ve cesed-i latîfleridir. Nasıl ki ceseden maksûd olan, cesede müdebbir ve mutasarrıf olan rûh ise, âlemden maksûd olan da, cenâb-ı Risâlet-penâh’ın hakikat-ı câmi’alarındır. *Tabsiratü’l-Mübtedâ* nâm eserde böyle mezkûrdür.

Cenâb-ı Sadreddîn (k.s.) *Nefehât* nâm eserlerinde buyururlar: “Ey tâlib bil ki, vatkâ ki Hak Sübhânehû ve Te’âlâ hazretleri cemî’-i şuûn-ı zâtıyyesi ahkâmını müstev’ib olan ve gayb-ı hüviyetinde mahfî ve müstetir bulunan sûret-i kemâlî ile kendi zuhûruna muhabbet edip de, şuûn-ı zâtıyyeden her bir şe’nde o şe’nin muktezâsına göre zâhir oldu ise, zannolunmasın ki, şu zuhûr, Hakk’ın ‘ayn-ı şe’ni ızhâr yahut Hak kendi zâtını o şe’nde ve muktezâsına göre o şe’nin mislinde ızhâr etmesi için olmuş olsun. Hayır! Belki şu zuhûr, şuûn-ı zâtıyyeden her bir şe’n, şuûn-ı sâirenin hükmünü kesbedip de, efrâd-ı mecmû’u’l-emrin (s.30) küllisinden her bir ferdin sûret-i cem’ ve vasf-ı cem’ ve hükm-i cem’ ile zâhir olabilmesi için oldu ise, Zât-ı Mutlaka’sı cemî’-i şuûnu câmi’ olduğundan, o Zât-ı Mutlaka’dan her bir şe’nin husûsiyyetini iktizâ eden şeyi o şuûna bildirdi de, husûsiyyet-i muktezâ ve zâtıyyet-i mutlakadan min haysü hiye o şuûnu haberdâr eyledi. Ve işte her şuûnda Hakk’ın bi hasebî’ş-şuûn ta’addüd eden şu zuhûruna “halk” tesmiye kılınmıştır.” (İntehâ.)

Zîrâ Hak Sübhânehû ve Te’âlâ hazretlerinin ehadiyyet-i cem’i ile zuhûru, ancak hakikat-ı insân-ı kâmil olan şu şe’n-i küllî-i cem’îye nisbetle tahakkuk eder. Binâenaleyh Hak kendi ehadiyyet-i cem’i ve külliyyetini câmi’ olan şe’n-i küllî haysiyyetinden, mir’ât-ı insân-ı kâmilde zâhir olur. Ve

işte o şe'ndir ki, cemî'-i şuûna her bir şe'nin hükmünü iktisâb ettirir. Çünkü Hak Sübhânehû ve Te'âlâ hazretleri mertebe-i Ehadiyyet'te her bir şe'ni cem' ettiği gibi, külliyyet ve ehadiyyet-i cem'ini câmi' olan o şe'n-i küllî de öylece şuûn-ı mezkûreden her bir şe'ni câmi' ve her bir şe'n üzerine müştemil ve şâmildir. Ve her bir şe'n hasebiyle Hak Sübhânehû ve Te'âlâ'nın zuhûr-ı vücûdundan gâyetü'l-gâyât ise, ancak iktisâb-ı mezkûr içindir. Yoksa yalnız o şe'ni ızhâr etmek, yahut o şe'n hasebiyle Hak kendisi zâhir olmak, veyâ da o şe'n hasebiyle o şe'nin mislini ızhâr etmek için değildir. Öyle ise, Hakk'ın sûret-i kemâlinin zuhûru için, en evvel cenâb-ı Hz. Muhammed -aleyhi sallavâtü'l-Ehad- efendimiz hazretlerinin rûh-ı şerîfleri halk olundu ki,<sup>55</sup> اول ما خلق الله روحى hadîs-i şerîfi bunu nâtıktır. Tâ ki, (a.s.s.) Efendimiz hazretlerinin rûh-ı şerîfleri mertebe-i rûhâniyyede dâire-i vücûdun merkezi oldu. Yanî ervâh-ı kevnîyye ve hakâyık-ı ilmiyyeyi müştemil bir mazhar-ı tâm oldu ki,<sup>56</sup> يَوْمَ يُنْفَخُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا ٥٦ âyet-i kerîmesi bu müdde'âyı te'yîd eder. Yanî, "Ol günde kazâ-i ahkâm için 'inde'llâhi Te'âlâ mesned-i hilâfete (s.31) rûh-ı Muhammedî<sup>(s)</sup> kâim olur. Melâike ise, huddâmın mülûk huzûrundaki kıyâmları gibi huzûr-ı Rasûlullâh (s.a.v.)'de saf saf kâim olurlar." Bunun için cenâb-ı Hz. Risâlet-penâh'a 'azamet-i şânundan ve şuûn-ı ervâh ve emlâki ihâtasından nâşî "rûh-ı a'zam" tesmiye kılındığı gibi, 'ulûm-ı evvelîn ve âhirîn cevher-i zâtında müntakış olduğundan dolayı da, "akl-ı evvel" ve "kalem-i a'lâ" tesmiye kılınmıştır. Evvelâ, rûh-ı Muhammedî'nin şu vechile ibdâ'ından sonra, Allâh Te'âlâ hazretleri 'avâlim-i 'ulviyye ve 'avâlim-i süfliyyenin kâffe-i şuûnunu, cemî'-i şuûnu câmi' ve müştemil olan Muhammed (a.s.s.) hazretlerinin şe'ninden ızhâr ve şe'n-i Risâlet-penâhîleri'nin sol yanından "levh-i mahfûz" ve "nefs-i külliyye"den ibaret olan nefsi mücerredelerini îcâd; ve cemî'-i şuûnu "akl-ı evvel"den "nefs-i külliyye"ye, yanî "kalem-i a'lâ"dan "levh-i mahfûz"a inzâl buyurdular. Binâenaleyh sâir nüfûs-ı mücerrede cenâb-ı Risâlet-penâh'ın nefsi mücerredelerinde isbât-ı mevcûdiyyet edebildiler de, cenâb-ı Risâlet-penâh'ın nefsi mücerredeleri o Hazret'te dâire-i vücûd için merkez, yanî nüfûs-ı kevnîyye ve ervâh-ı halkîyye ve hakâyık-ı 'ilmiyyeyi müştemil ve câmi' bir mazhar-ı tâm oldu. Daha sonra Cenâb-ı Allâh, hakikat-ı mezkûreden, besâit ve mürekkebâttan ibâret olan ecrâm-ı 'ulviyyeyi, yanî "akl-ı evvel"den "akl-ı sâni"yi "akl-ı sâni"den "akl-ı sâlis"i ve bu minvâl üzere "akl-ı âşir"e varıncaya kadar 'ukûl-i 'aşereyi îcâd eyledi. Ve "nefs-i külliyye"den de "nefs-i sâniyye"yi, "nefs-i sâniyye"den de "nefs-i

55 "Allah'ın ilk yarattığı benim rûhumdur." (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 309).

56 "Rûhun (Cebrâil'in) ve meleklere saf duracakları gün..." (Nebe', 78/38)

sâlise”yi, kezâlik “nefs-i ‘aşîre”ye varıncaya kadar nüfûs-ı ‘aşereyi îcâd eyledi. Ve şu mezkûrâtdan her biri Peygamber (s.a.v.)’den niyâbeten kendi feleğinin dâire-i vücûdlarının merkezi oldular. Ba’dehû Cenâb-ı Hak, besâit, mürekkebât, (s.32) ve müvelledâtdan ibaret olan ecrâm-ı süfliyyeyi îcâd ve Âdem<sup>(s)</sup>’ı halk buyurdu. Vatkâ ki Cenâb-ı Hak vücûd-ı Âdem’i tesviye, yanî müsta’idd-i cennât idîcek, cenâb-ı Muhammed (s.a.v.)’in rûhundan cesed-i Âdem’e nefh-i rûh eyledi. Zîrâ şecere-i vücûddan beklenen şecere-i bâkûre, ancak rûh-ı Hz. Muhammed (s.a.v.)’dir. Binâenaleyh cesed-i Âdem’e nefh olunan bu rûh-ı Muhammedî, esmâ-i ilâhiyyeyi câmi’ olması itibârıyla, Hakk’ın sûret-i kemâlinin zuhûru olduğu içindir ki, Cenâb-ı Hak onu izâfât-ı teşrîfiyye ile kendi nefesine muzâf kıldı da, <sup>57</sup> فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي buyurdu. Yanî Cenâb-ı Hak Hz. Âdem’i şe’n-i Muhammedî’ye (s.a.v.) mazhar kıldı. Ve bu şe’ne mazhar kılındığı içindir ki, Kur’ân-ı Kerîm’inde <sup>58</sup> وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا buyurdu. Binâenaleyh cenâb-ı Âdem<sup>(s)</sup>, Hz. Muhammed (s.a.v.) efendimiz hazretlerine niyâbeten ve vekâletendir ki, ancak yer yüzünde halîfe ve mertebeye-nâsûtiyyette merkez-i dâire-i vücûd olabildi. Ve sonra da bi’l-’umûm küm-melîn-i enbiyâ ve evliyâ -aleyhimü’s-salâtü ve’s-selâm- hazerâtı birer birer merkez-i dâire-i vücûd, yanî bi’set-i Hz. Fahr-i Âlem’e kadar her biri “hakikat-ı Muhamediyye”ye mazhar oldular. Vaktâ ki cenâb-ı Fahr-i Âlem (s.a.v.) ‘âlem-i nâsûta ba’s buyurulunca, bi’l-asâle kendileri merkez-i dâire-i vücûd oldular. Âlem-i bakâya intikâallerinden sonra ise, küm-melîn-i evliyâ birer birer merkez-i dâire-i vücûd olmağa başladılar ki, işte bu minvâl üzere intihâ-i zamân ve iikirâz-ı devrâna kadar vâhidin ba’de vâhidin küm-melîn-i evliyâ hazerâtı merkez-i dâire-i vücûd olmakta sâbit ve ber-devâmdırlar. Binâenaleyh, küm-melîn hazerâtının evveli ve âhiri ve meyânede güzerân edenleri, hâsılı cemî’-i küm-melîn -rıdvânü’llâhi ‘aleyhim ecma’in- hazerâtı, ancak ve ancak cenâb-ı Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) hazretlerinin birer nâib ve vekîlidirler ki, işte bu hakîkati, İmâm Muhammed el-Bûsîrî - ‘aleyhi rahmetü’l-Bârî - Kasîde-i (s.33) meşhûrelerinde şöyle ifâde buyururlar:

فإنما اتصلت من نوره بجم

وكل آي اتى الرسل الكرام بما

غرفا من البحر او رشفا من الدم

وكلهم من رسول الله ملتمس

Ya’nî, “Rusûl-i kirâm -‘aleyhimü’s-selâm-ın isbât ve ityân etmiş oldukları âyât ve mu’cizât ve berâhîn-i kâti’atü’d-delâlâtın hepsi nûr-ı hazret-i

57 “Cesed-i Âdem’i tesviye, yanî hayâtı kabûle müsta’id kıldığım vakit, o cesed-i Âdem’e rûhumdan rûh nefhettim.” (Hicr, 15/29; Sâd, 38/72)

58 “Esmânın küllîsini Cenâb-ı Hak Âdem’e ta’lîm etti.” (Bakara, 2/31)

Fahr-i Âlem'den kendilerine îsâl ve ifâza olunan bir feyz-i merşûş ve lutf-ı mahsûstan başka bir şey değildir. Çünkü enbiyâ-i kirâm ve rusûl-i fihâm - aleyhis-salâtu ve's-selâm- hazarâtının küllîsi deryâdan ğurfe veya bârân-ı kesîrden katre kabîlinden olarak, ancak mişkât-ı cenâb-ı Hz. Risâlet-penâhî'den iktibâs-ı envâr ve iltimâs-ı füyûzât-ı bî-şumâr etmektedirler."

Cenâb-ı Sadreddîn - kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l-mu'în - hazretlerinin *Nefehât* nâm eserlerinde; "Şu 'nefha', bir nefha-i ilâhiyye-i câmi'a-i külliye-dir ki, esrâr-ı asliyyeyi tazammun eder. Ta'rîf-i merâtib-i esmâ; ahkâm-ı vücûb ve imkân, mertebe-i kemâl ve noksân, merkez-i dâire-i vücûd ve dâire-i vücûdun cemi'-i esmâ ve şûunâtı câmi', muhît ve şâmil olan insân-ı kâmile ihtisâsı da işte o esrâr-ı asliyye cümlesindedir." diye tavsîf buyurdukları "nefha"larındaki beyânât-ı 'aliyye-i âtiyeleri de bizim takrîr etmiş olduğumuz hakâyık-ı mezkûreyi te'yîd eden edilledendir ki, buyururlar:

"Ey Tâlib! Bil ki, cemi'-i ta'ayyünâtı câmi' olan bir ta'ayyün haysiyetinden, Hakk'ın mebd'e'iyyeti için, ya'nî kendisinden kesret-i i'tibâriyye-i nisbiyye ve kesret-i vücûdiyye-i 'adediyye meslûb olan ıtlâk-ı Hakk'ı velî ve ta'kîb eden bir ta'ayyün haysiyetinden Hakk'ın mebd'e'iyyeti için bir takım ahkâm (s.34) ve evsâf vardır ki, o ahkâm ve evsâf, vahdet-i Hak'da kâmin ve müstehlek olup, onlar zikr ve işâret olunan ta'ayyün-ı câmi'den müteferri' olan ta'ayyünât-ı i'tibâriyye ve vücûdu a'dâd ve kabûl eden mâhiyyât-ı mümküneden, vücûd-ı Vâhid'e 'ârız olan ta'ayyünât-ı vücûdiyye haysiyetinden ancak zâhir olabilirler ki, bizim indimizde bu ahkâm ve evsâfa "esmâ" da tesmiye kılınır. Zîrâ esmâ-i ilâhiyye birkaç kısma munkasimdir:

Birincisi, vücûddan hâlî olan mâhiyyâttir ki, bu, fi't-tahkîk "şûun"dan ibârettir. İkincisi, mâhiyyât ile hâsıl olan ta'ayyünât-ı vücûdiyyenin esmâsıdır. Üçüncüsü, -ki bu, rütbeten birinci 'addedilebilir- vücûdun mâhiyyâta iktirânını intâc eden ta'ayyünâttir ki, işte bu üçüncü kısım, iki evvelki kısım üzerine sâbıktır. Dördüncüsü, mutlak Hak beyni ile mutlak imkân ve mümkünât beyninde ve şu aksâm-ı mezkûreden her iki kısım beyninde neş'et eden niseb ve izâfâttir ki, o da mümkünât gibi ğayr-ı mütenâhîdir. Ve bu niseb ve izâfât, îcâdın değil, belki vücûbu'l-Vücûd'un ahkâmı ve kabz, bast, imâte, ihyâ ve emsâli ef'âl ve evsâfın kâffesi, zuhûr-ı âsâr ve suver-i ta'akkuliyyesinin ta'ayyünü her ne kadar şart veya şurûta tevakkuf ederse de, her hâlde ahkâm-ı vücûbun gayrı değildir. Kezâlik, mâhiyyât-ı mümkün için, o mâhiyyâtın imkânı haysiyetinden ve vesâit sebebiyle hâsıl olan tezâ'uf-i vücûh-i imkân ve mâhiyyât-ı mezbûrenin husûsât ve levâzımı haysiyetlerinden de bir takım ahkâm ve evsâf vardır ki, o ahkâm ve evsâf da ancak mâhiyyât-ı mümkün ile ve mâhiyyât-ı mümkün de Hak ile zâhirdir.

“İlm” ise min haysü’l-vücûd o mâhiyyetten infikâk etmez. Binâen’aleyh hangi bir mâhiyyet ki, etemm ve ekmel olarak, ya’nî tam manâsıyla vücûdu kabul edip de ahkâm-ı imkân o mâhiyyette zayıflaşarak azaldıysa, akl-ı evvel gibi o mâhiyyetin (s.35) ilmi daha vâzih ve daha kesîr olmuş oldu. İmdi ol bir kümmelîn hazerâtı ki, onların kesret-i imkâniyyeleri ahkâmı vahdet-i Hak ve ahkâm-ı vücûb-ı Hak’da müstehlektir, işte o kümmelîn, kendileri dâire-i vücûdiyye ve mertebiyenin nokta-i vasatında kâindirler. O nokta ise, ancak merâtib-i i’tidâlâtın küllîsini, ya’nî, i’tidâlât-ı ma’neviyye, i’tidâlât-ı rûhâniyye, i’tidâlât-ı misâliyye-i mazhariyye ve i’tidâlât-ı mizâciyye-i tabî’iyyenin küllîsini câmi’ olan i’tidâl-ı küllî-yi ilâhî mertebesidir. Noktanın sâhibi ise, cem’-i ahkâm-ı vücûb ve ahkâm-ı imkânı câmi’dir.

Kümmelînin mâ’adâsına gelince; onların merâtibi, kümmelîn hazerâtına kurbîyyet ve bu’diyyetlerindeki derece ve nisbetlerine göre mütefâvittir. İşte merâtib-i mevcûdâtın ta’ayyünü şu iki asıl arasında deverân eylediği gibi, mevcûdâtın ulûmu da bu iki asıldan dolayı mütefâvit olmaktadır. Çünkü her bir mevcûd, ahkâm-ı vücûb ve ahkâm-ı imkân cümlesinden hâlî değildir. Bu cihetle ahkâm-ı mezkûreden bir imtizâcât-ı ma’neviyye hâsıl olmuş oluyor. Binâen’aleyh, herhangi bir tâlib ki, kendisinden bir şeye muhâzât-ı zâtiyye veya bir şeyi ma’rifete kasd ve tevccüh bulunup da, o teveccühle beraber ahkâm-ı vücûb ahkâm-ı imkânâ gâlebe ederse, o tâlib, o matlûb ve maksûdu ârif olur. Fakat ne zamân ki ahkâm-ı imkân, ahkâm-ı vücûbu’l-Vücûd’a gâlebe eder ve bu da ‘ale’l-husûs vücûdu vesâit-i kesîre üzerine tevakkuf ve hakkında vücûh-ı imkân ve ahkâm-ı imkân tezâ’uf eden kimse hakkında vâkî’ olursa, işte o kimsenin ilmi, vücûduna ‘ârız olan tağayyürün kesretinden nâşî kalîl ve kâbil-i ilm olan mâhiyyetten kabûlü nâkıs olur ki, eşyâya olan ilim ve cehlin sebebi işte budur. Bu bahsin tafsîli bu kitâbda mezkûrur.” İntehâ.

İmdi, nokta-i dâireden maksad ne olduğuna gelince: “Nokta-i dâire”den murâd, mahall-i i’tidâldir. (s.36) Zîrâ noktadan hâriç olan hutût-ı mustakîmenin küllîsi muhîte müsâvîdir. Meselâ bir karıncayı kızgın bir halkanın içine atsan, mezkûr karınca bu halkanın herhangi bir cânibine hareketten içtinâb ederek halka-i mahmiyyenin tam ortasında istikrâr ettiğini görürsün. Çünkü harâret, halkanın her bir cânibinden zavallı hayvanı yakmakta müsâvî olup, yalnız vüstâ, mahall-i i’tidâldir. Binâen’aleyh ey tâlib-i râh-ı hakîkat, biz de eğer bir hatve nokta-i i’tidâlden muhît-i dalâle çıkacak olursak, nâr-ı Celâl’in bizi ihrâk-ı bî’n-nâr edeceğini buna kıyâs edebilirsiniz. Öyle ise bizi merkez-i sa’âdetten dâire-i şekâvete ihrâc etmesinden, bizler Melik-i Müte’âl olan Allahu ‘azîmü’ş-şân hazretlerine ilticâ ve i’tisâm ederiz ki, mel-

ce' ve müste'âzımız ancak O'dur.

İşte - sallallâhu 'aleyhi ve selem - Efendimiz hazretleri cemi'-i merâtib-i külliyyede dâire-i vücûdiyye-i imkâniyyenin nokta-i asliyyesi olduğu içindir ki, zât-ı 'aliyyeleri "akl-ı evvel", rûh-ı küllî", "rûhu'l-ervâh", "kalem-i a'lâ", "arş", "adl", "semâvât ve arz kendisiyle kâim olan", "hakk-ı mahlûk" ve emsâli isimler ile tesmiye buyurulmuştur.

"Adl", ifrât ile tefrît arasında mutavassıt bir emrden 'ibârettir. Denildi ki, "adl", 'adâlet ma'nâsına mastardır ki, i'tidâl ve istikâmet ve hakka meyretmek demektir. Ya'nî her bir hakkın sâhib-i hakka i'tâ ve tefvîzini muktezî olan sırat-ı müstakîmden 'ibârettir. İşte bu "adl" ismi ile müsemma, - sallallâhu 'aleyhi vesellem- Efendimiz hazretleridir ki, ancak menba'-ı şerâyi'dir. Zîrâ şuûn-ı ilâhiyye, mütekâbile ve mütezâdde olup, her biri kendi hüküm ve eserinin infâz ve gayrısının ya'nî mukâbili bulunan ahkâmın ibtâlîni iktizâ eder. Bundan dolayıdır ki, hikmet-i ilâhiyye, sâbikan beyân olduğu vechile, her sâhib-i fazla kendi fazlını tefvîz ve i'tâ etmek için cemi'-i şuûnu câmi' ve müştemil bir mazhar-ı kâmilin vücûdunu iktizâ eyledi de, Cenâb-ı Allah, evvelâ Hakikat-i Muhammediyye'yi (s.a.v.) îcâd buyurdu. Ve o hakikat-ı 'aliyyeyi cemi'-i mezâhirin (s.37) etemm ve ekmele eyledi. Ve sonra da, yine sâbikan beyân olduğu vechile, Hakikat-i Muhammediyye'nin mazharlarını îcâd eyledi.

Vaktâ ki nüfûs-ı mücerrede, ahkâm ve âsâr-ı şuûnu infâz için 'âlem-i hisde zâhir olup da kendilerinde meknûn olan isti'dâdâtın kuvveden fi'le zuhûru için cisim hil'atini giymek iktizâ etti ise, Cenâb-ı Allah, cânib-i nefis-i külliyyeden tabâyi'-i külliye-i hebâiyye-i heyûlâniyyeyi halk buyurdu. Ve hebâ ve heyûlâda<sup>59</sup> Cenâb-ı Hakk'ın ilk ızhâr ettiği sûret ise ancak eb'âd-ı selâse sûretidir ki, tabâyi'-i külliyyeyi bu eb'âd-ı selâsenin erkân-ı erba'ası kıldı.

Ve işte şu cism-i külliyyedir ki, 'Arş nâmı verildi. Ba'dehû Cenâb-ı Hak cevfi-i 'Arş'da Kürsî'yi, cevfi-i Kürsî'de felek-i Zühâl'i, cevfi-i felek-i Zühâl'de felek-i Müşterî'yi, cevfi-i felek-i Müşterî'de felek-i Merîh'i, cevfi-i felek-i Merîh'de felek-i Şems'i, cevfi-i felek-i Şems'de felek-i Zühre'yi, cevfi-i felek-i Zühre'de felek-i Utârid'i, cevfi-i felek-i Utârid'de felek-i Kamer'i idâre etti, ya'nî döndürttü. Kevâkib, burûcât ve emlâkden ibâret olan şu eflâkin küllisinde bir takım ecsâm-ı latife-i tabî'iyye mevcûttur. Ve cevfi-i felek-i Kamer'de felek-i "esîr"i ya'nî felek-i "nâr"ı ve cevfi-i felek-i nârda felek-i

59 "Heyûlâ", "hebâ"nın 'atf-ı tefsîridir. Çünkü ehl-i nazârın heyûlâ dedikleri şeye erbâb-ı keşf "hebâ" ıtlak ediyorlar.

“havâ”yı, cevfi felek-i havâda felek-i “mâ”yı ve cevfi felek-i mâda felek-i “türâb”ı idâre etti de, me’âdin, nebâtât, hayvânâtta ‘ibâret olan envâ’-ı tekvînâtı ve kendisinde ecsâm-ı unsuriyye bulunan her bir şeyi turâba tevdi’ buyurdu.

Ve “akl-ı evvel”den sûret-i nev’iyyede en evvel zuhûr eden şahıs, Hz. Âdem<sup>(s)</sup> ve cenâb-ı Âdem’in sol yanından halk olunduğundan nâşî, “nefs-i külliye”den sûret-i nev’iyyede en evvel zuhûr eden (s.38) Hazret-i Havvâ - radiyallahu ‘anhâ -dır. Ve “tabâyi’-i külliye”den sûret-i nev’iyyede en evvel zuhûr eden şahıs, şeytândır. Zîrâ nâr, netâyic-i tabâyi’in nihâyetidir. Şeytân ise, “tabâyi’-i külliye”nin sol tarafından mahlûktur. Ve Hak Te’âlâ hazretleri Âdem’le Havvâ meyânesinden bir çok ricâl ve nisâ izhâr eyledi. Şeytân ise onların içine dâhil olup, nokta-ı sa’âdetten dâire-i şakâvete çıkarmak için onlara ilkâ-yı gurûr eylediğinden, Allah Te’âlâ hazretleri nâsı zulümât-ı küfr ve dalâlden nûr-ı hidâyet ve îmâna çıkarmak için kendilerine pey-der-pey kümmelîn-i enbiyâ-i şâri’in irsâl eyledi. Bir şerî’atla ki, kavimlerinin zamânları isti’dâdı, o şerî’at-ı mürseleye münâsib bulunuyordu. Ne zaman ki, bir kavmin müddet-i hayâtı munkazî oluyordu, Cenâb-ı Allah derhâl şerî’at-ı mütekaddimeyi nâsîh olan bir şerî’at ile başka bir resûl ba’s ve irsâl buyuruyordu. Âhir zamân gelinceye kadar bu hâl devâm etti. Hattâ ki âhir zamân geldi, Allah Te’âlâ hazretleri hâtem-i enbiyâ ve mürselîn Muhammedü’l-Mustafâ el-Emîn (s.a.v) hazretlerini ba’s ve irsâl buyurdular. Bir efdal şerî’at ile ba’s buyurdular ki, o şerî’at yevm-i kıyâmet ve inkırâz-ı devrâna kadar bâkî olup, cemî’-i edyân ve şerâyî’i nâsîhidir. O Nebî-yi Muhterem de, ahkâm-ı şerî’at, ef’âl-i tarîkat ve ahvâl-i hakîkatı izhâr ve i’lâm buyurdular. Allah Te’âlâ hazretleri bizi şerî’at-ı seniyye ahkâmını ri’âyete muvaffak ve rusûm-ı tarîkat-ı ‘aliyyeyi hıfz u himâyeye bize imdâd ve ahvâl-i hakîkat-ı ‘aliyye ğâyesine bizi irşâd buyursun. Tâ ki, sa’âdet-i ebediyye noktasında mukîm ve sâbit olalım da, şakâvet-i sermediyye dâiresine yuvarlanmaktan mahfûz kalalım.

İmdi biz, kitabın âhîrinde âlemin şekil ve keyfiyet-i tertîbi hakkında cenâb-ı Şeyhu’l-Ekber - nevverana’llâhu bi feyzihî’l-enver - efendimiz hazretlerinin bir eser-i ‘âlîleri hutbesinin<sup>60</sup> teyemmünen ve teberrûken burada dercini münâsîp gördük. Cenâb-ı Şeyh (ra) hutbe-i mezkûrede buyururlar ki:

(s.39) “Hamd u senâ ol Allah Te’âlâ hazretlerine mahsûs ve sezâdır ki,

60 Kitâb-ı mezkûrun ismi *el-Vesâil fî’l-Ecvibeti ‘an ‘Uyûni’s-Sâil* olduğunu müellif hâtîme-i risâlede beyân buyuruyorlar.



evveliyeti için sâir evveliyât gibi bir mebde' ve iftitâh olmadı. Öyle bir Allah ki, arz mebsûta, semâvât mahlûka değil iken besâit ve mürekkebâtan münezzeh, ezelfî sıfât-ı 'Âliyy ile muttasıf ve esmâ-i hüsnâ kendisi için kâin ve sâbittir. Öyle bir Allah ki, "amâ" da cemi'-i ma'lûmâtı 'Âlim, câizâtan âciz olmaz bir Kâdir, şâibe-i 'acdan münezzeh ve müte'âlî bir Mürîd ki, irâdesi ğayr-ı kâsır, hurûf ve esvâta ğayr-ı muhtâc bir Müttekellim, hurûf ve nağamât ile mesmû' olmayarak kendi kelâmını işitici bir Semî', mer'iyât-ı matbû'atu'z-zevât olamayarak kendi zâtını görücü bir Basîr, sıfât-ı devâm-ı Ehad'ı ve makâm-ı Samed'i kendisi için vâcib ve lâzım olan bir Hayy'dır ki, şu sıfât-ı mezkûre ile muttasıf ve müte'âlî oldu. Öyle bir Allah ki, insanı eş-ref-i mevcûdât ve etemm-i kemâlât kıldı. Ve salât-ı kâmile ol hayru'l-beriyât ve seyyid-i cismâniyyât ve rûhâniyyât ve cennât-ı firdevsiyyâtta sâhib-i vesîle ve yevm-i 'azîm-i beliyât ve rûz-i elîm-i reziyyâtta sâhib-i Makâm-ı'l-Mahmûd olan seyyidimiz ve senedimiz ol Peygamber-i Zî-şân - 'aleyhi salavâtullâhi'l-Meliki'l-Mennân - efendimiz hazretlerine fî külli ân, erzân ve şâyân olsun!

Ammâ ba'd, vaktâ ki Hak Subhânehû ve Te'âlâ hazretleri bir mevcûd-ı hâricîden olmayarak eşyâyı îcâd ve delâlet ve burhânı vâzih olan sıfât-ı resmîye ve zâtiyye ve vesâit-i 'ibârât-ı şârihe ile hucub-ı iltibâsı râfî', şüphe ve şukûkü dâfî' olan ecnâs, envâ'-ı fusûl, havâss ve a'râzın ğalebe-i zuhûrundan nâşî, "hudûd" ve "rusûm"un iktizâ ettiği şey ile a'yânda eşyâyı ibrâz etmek murâd etti ise, sûret-i 'ilmde suver-i cevâhir-i mütemâsilât, a'râz-ı muhtelifât, mütemâsilât ve mütetekâbilâtı keşf ve ızhâr ve şu zevât ile zevât-ı mezkûreden mütecezzât ve ğayr-ı mütecezzât (s.40) olanlar beynini fasl ve temyîz eyledi. Sonra zevât-ı a'râz ve cevâhirde "keyfiyyât" ile suver-i hey'ât ve hâlâtı, "kemmiyyât" ile suver-i makâdîr ve evzân-ı muttasılât ve munfasılâtı ve suver-i edvâr ve harekât-ı zamâniyyâtı ve suver-i aktâr ve ekvâr-ı mekâniyyâtı ve vaz'iyât-ı hikemiyyât ile mevzû'-ı esbâb-ı salâh ve fesâdı ve esbâb-ı medâyih ve mezâmm-ı şer'iyâtı ve esbâb-ı menâkıb ve mesâlib-i ğaraziyyâtı hâsil ve nizâm-ı 'âlemi mâsik olan suver-i hâfizât-ı mâsikâtı ve mâlik ile memlûk, âbâ ile ebnâ' ve nebât arasındaki suver-i niseb ve izâfâtı ve suver-i temlîk-i 'abîd ve emâ'-ı hâriciyyâtı ve suver-i temlîk-i hüsn ü cemâl-i dâhilâtı ve fî'le mensûb olup fâ'ilât ile kâim olan suver-i tevecühât ve fî'il ve fâ'ilâta murtabıt olan suver-i munfa'ilâtı tecliye ve 'iyân eyledi de, hakâyık-ı mekûreyi şems-i hakikat-i vücûdun tulû' ve işrâkiyle tecliye ve 'iyân ettiği zamânda o şems-i hakikat ve onun duhâsına kasem ederek, وَالشَّمْسِ

buyurdu. وَاللَّيْلُ إِذَا يَعْشَاهَا وَالسَّمَاءُ وَمَا بَنَاهَا وَالْأَرْضُ وَمَا طَحَاهَا<sup>61</sup> وَضَحَاهَا وَالْعَمْرُ إِذَا تَلَاهَا وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّاهَا Ya'nî, "Şems ve onun işrâkı hakkı için ve tulû'unda şemsi ta'kîb eden kamer hakkı için ve şemşi tecliye ve izhâr eden nehâr ve ziyâ-yı şemsi karanlığı ile setr ve ihfâ eden leyl hakkı için, semâ ve semâyı binâ eden, arz ve onu bast ve temhîd eden Allah hakkı için, tezkiye ve ıslâh-ı nefis edip tâ'ata tahmîl-i nefis eden felâh buldu, nefisini idlâl ve if'îlâl edip ma'siyete tahmîl eden hâib ve hâsir oldu." İşte şu mezkûrât, âbâ-i 'ulviyyât ve ümmehât-ı süfliyyâtın hakâyıkıdır ki, istihâlât ve tağayyurât ile hâsil olan telvînât ve tekvînâtın istimrârıyla berâber, Hakk'ın ibkâ etmesiyle hakâyık-ı mezkûre için bekâ sâbit ve mevcûddur. Tâ ki, kendisine yine kendisinden "ızzet ve sebât" sâbit olan hazret-i ilâhiyye 'indinde hakâyık-ı mezkûreye ilim sâbit ola. İşte Cenâb-ı Vâcib Te'âlâ ve takaddes hazretlerinin "ma'lûmât"tan izhâr ve ibrâz eylediği hakâyık ancak şu mezkûrât olup, hakâyık-ı mezkûreden mâ'adâsını ibrâz câiz değildir. (s.41) Çünkü ibrâz olunan hakâyık-ı mezkûreden mâ'adâ, geride ancak "vâcibât" ve "müstahîlât" kalmıştır ki, bunlar için izhâr ve ibrâz mutasavver bile değildir.

Binâen'aleyh, Hak subhânehû ve ta'âlâ hazretlerinin ihâta-i ma'neviyye ile idâre ettiği, ya'nî döndürttüğü evvel-i mevcûd, "felek-i işârât"tır ki, eflâk-i muhdese-i ma'kûlenin evvelidir. O felekdir ki, risâlâtta kalem-i kâtib-i 'Allâm'dır. O felekdir ki, hikemiyyât ve inbâatta akl-ı evvel-i Feyyâz'dır. O felekdir ki, Hakîkat-i Muhammediye'dir. O felekdir ki, Hak, nukat-ı lâbis-i kisve-i halkîdir. O felekdir ki, ehl-i letâif ve işârât indinde "adl" ve ehl-i mükâşefât ve telvîhât indinde "rûh-ı külli-i kudsî"dir. İşte Cenâb-ı Hak, evvel mevcûd olan şu "felek-i işârât"ı, ihâta-i ma'neviyye ile idâre etmekle berâber, onu "âlim", "hâfız", "tâmm", "kâmil", "feyyâz" ve sultân-ı irâdetten sâdir olan kudretin yed-i yemîni ile kendisini tahrîk edip devât-ı ilimden nihâyâta kadar cârî olan ulûm-ı kâinâtı ketb ve imlâ edici bir kâtib kıldı. Ve müstevâ-yı esmâ-i ilâhiyye de ancak o oldu.

Sonra, Sübhânehû ve Te'âlâ hazretleri, bu felekin tahtında "felek-i ma'den-i nüfûs"u idâre buyurdu ki, bu feleğe nübüvvâtta "levh-i mahfûz", ashâb-ı idrâkât, ashâb-ı fikriyyât ve ashâb-ı işârât ve mükâşefât indlerinde "nefs-i munfasıla" itlâk olunur. Şu kadar ki, bu felek, bulûğ-ı gâyyâtan kâsır ve mahall-i 'aczda olmakla, Cenâb-ı Hak bunu tâm ve fakat gâyr-ı kâmil, fâiz ve fakat feyzi felek-i evvelin feyzinden nâkis olarak halk buyurdu. Ba'dehu, ehl-i keşfe göre "hebâ", ehl-i nazara göre "heyûlâ" nâmı alan ve a'yânda değil de ezhânda "tabî'at" denilen şeyi icâd eyledi.

61 Şems, 91/1-6.

(s.42) Binâen'aleyh o "hebâ" ve "heyûlâ" denilen şeyde Sübhânehû ve Te'âlâ hazretlerinin ilk izhâr buyurduğu sûret, "eb'âd-ı selâse" dir ki, bundan "mekân" husûle geldi. Ve bu mekân üzerine Cenâb-ı Hak, erkân-ı erba'a saltanatını tevcih buyurdu da "burûc-ı nâriyyât", "burûc-ı turâbiyyât", "burûc-ı havâiyyât" ve "burûc-ı mâ'iyât" zâhir oldu. Ve ekvân yekdiğerinden temeyyüz eyledi. Ve ecsâm-ı âlemi muhît olan şu cism-i şeffâf-ı latîf-i müstedîre, "'arş-ı azîm-i kerîm" tesmiye buyurup, hadd ve mikdârdan münezzeh ve ğayr-ı mükeyyef, ind-i ulûhiyetçe ma'lûm, fakat 'ukûl ve ezhânda ğayr-ı ma'lûm bir istivâ ile ve ism-i Rahman ile 'Arş üzerine istivâ eyledi.

Sonra Hak Sübhânehû ve Te'âlâ hazretleri şu felek-i evvelin cevfinde Kürsi tesmiye eylediği ikinci bir felek daha idâre etti. Ve bu feleğe doğru iki kadem tedellî etti, sarktı. Ve bu felek 'Âzîz-i 'Alîm olan Cenâb-ı Hakk'ın takdîri ile, her bir emr-i hakîm iftirâk edip imtiyâz buldu. Ve yine bu felektedir ki, huyâm-ı cinânda maksûre olan "hayrât-ı hisân"ı icâd eyledi. Sonra bu felekte menâzil-i umûru tertîb ve rûhâniyyât-ı musahharada onu ahkâm ve te'sîrât-ı seb'iyye ile "elf" den "sâ'at" a kadar leyl ve nehârın ihtilâfında onu hakem kıldı. Ve şu menâzili, ferd-i insânîye nüzûlu mukadder olan "nuhas-ı müstemirr" ve "sa'd-i mustakirr" in her iki tarafı ile arasında vasat-ı memzûc kıldı.

Ba'dehû, şu feleğin cevfinde bir felek-i sâlis daha idâre buyurup, bu felekte "hunnès-künnes" den ya'nî seb'a-i seyyâreden, musahhar, muhtâc bir kevkeb-i sâbih halk edip, bi'l-'umûm zulümâtı ve karanlık olan şeyleri bu kevkebe tevdî' ve diyk-ı mesâliki, şiddet ve ğılatı, (s.43) hüzn ü kürbeti, haserât-ı fevti ve sekerât-ı mevti ve esrâr-ı zulümâtı ve mufâzât-ı mühlikâtı ve eşcâr-ı müsmirât ve ifâ'ı ve hayâtı ve hayvânât-ı muzırrât ve haşerât-ı muvahhişâtı ve turuk-ı dârisât ve 'anâ ve meşakkâtı bu kevkebe mukârin eyledi. 'Abdi ve rasûlü ve halîli hazret-i İbrâhîm(s)'ın rûhâniyyetini de yine bu felekte iskân eyledi.

Ba'dehû, bu feleğin de cevfinde dördüncü bir felek daha idâre ve "hunnès-künnes" den, ya'nî seb'â-i seyyâreden, anda bir kevkeb-i sâbih halk eyledi. Nahl-i bâsikâtı kazâya ve hükûmâtta 'adâleti, esbâb-ı hayrât ve sa'âdeti, ba'zı hısân-ı mün'amâtı, i'tidâlât ve temâmâtı, esrâr-ı 'ibâdât ve kurbâtı, sadakât ve burhâniyyâtı, icâbet-i de'avâtı ve kezâlik vâkifin-i 'Arafât'a nazar ve mevzi'-i remy-i cemerâtta kabûl-i nüsükü bu feleğe tevdî' eyledi. Ve 'abdi, necî ve nebîsi hazret-i Mûsâ (a.s) rûhâniyyetini bu felekte iskân eyledi.

Ve ba'dehu, bu felekin cevfinde beşinci bir felek daha idâre kılıp, bu

felekte de yine “hunnes-künnes”den, ya’nî seb’a-i seyyâreden bir kevkeb halk buyurdu. Yarıp yırtıcı sert oklar, kesip biçici keskin kılınçlar yardımıyla himâye-i mezâhibi, cesîm çömlüklerin kaynamasını, havz-ı kebîr kadar vâsi’ kabların imtilâsını, nâ-hak yere husûmet ve şiddet-i ‘adâveti, hidâyât ve dalâlât beyninde hurûb ve fiten îkâ’ını, ehl-i ‘ukûl ve tahayyulât arasına şüphe-i mudillât ve edille-i vâzihât nikâbını bu feleğe tevdî’ eyledi. Ve kendi tarîk-ı sedâdını îzâh eden rasûlleri Yahyâ ve Hârûn -‘alehime’s-selâm- ın rûhâniyetlerini bu felekde iskân buyurdu.

Ba’dehu şu feleğin cevfinde altıncı bir felek daha idâre buyurup, onda sâbih bir kevkeb-i ‘azîm halk eyledi. Esrâr-ı rûhâniyyât ve envâr-ı müşrikâtı, ziyâât-ı lâmi’ât (s.44) ve burûk-ı hâtîfâtı, şu’âât-ı neyyirât ve ecsâd-ı müs-tenîrâtı, merâtib-i kâmilât ve üstüvâât-ı mu’tedilâtı, ma’ârif-i lü’lûât ve yevâkît-ı ‘âliyâtı, cem’-i envâr beyni ile esrâr-ı sâriyyât beynini cem’ etmek vazîfesi ile me’âlim-i te’sîsâtı, enfâs-ı nûr-ı câriyyât ve hal’-i ervâh-ı müdeb-birâtı, îzâh-ı umûr-ı mübhemât ve hall-i mesâil-i müşkilâtı, nağamâtta semâ’ın hüsn-i îkâ’ı ve tevâlî-i vâridâtı, terâdüf-i tenezzülât-i gaybiyyât ve ma’ânî-i rûhâniyyâtın evc-i intihâta irtifâ’ı, kâinât-ı müstahsenât-ı melâhî ve meşrûbât-ı nâfi’ât ile ref’-i ‘ilel ve revâiyih-i ‘itriyyâtı ve bu mezkûrâtın mâ’adâ burada zikri uzayacak olan ve fakat bizim *Tenezzülât-ı Mevsiliyyât* nâm kitâbımızın kırk altıncı bâbında mezkûr bulunan eşyânın küllîsini bu feleğe tevdî’ ve mekân-ı ‘alî sâhibi, Hz. İdrîs nebînin<sup>(s)</sup> rûhâniyetini bu felek- te iskân eyledi.

Ba’dehu bu feleğin cevfinde yedinci bir felek daha idâre ve onda da bir kevkeb-i sâbih halk buyurdu. Tasvîr-i tâmm ve hüsn-i nizâmı, semâ’-ı şehî ve manzar-ı râik-ı behîyi, hey’et ve cemâli bu feleğe tevdî’ ve nebî-yi cemîl-i tâm, Hz. Yûsuf<sup>(s)</sup>’ın rûhâniyetini bu felekte iskân eyledi.

Ba’dehu bu feleğin cevfinde sekizinci bir felek daha idâre buyurup, bu felekte de “hunnes-künnes”den bir kevkeb-i sâbih halk eyledi. Evhâm ve ilhâmı, vahy ve ilmâmı; mehâlik-i ârâ’ ve kıyâsâtı; ahlâm-ı rediyye ve mü-beşşerâtı; ihtirâ’ât-ı snâ’iyyât ve istibâtât-ı ‘ameliyyâtı; ğiltât-ı efkâr ve isâbâtı; kuvâ-yı fa’âle-i vehmiyyât; recez ve kehânât ve firâsâtı; sihir ve ğarâim ve tılsımâtı bu feleğe tevdî’ ve câriye-zâdesi olan ‘abdi ve rasûlü, rûh ve kelimesi Hz. ‘Îsâ<sup>(s)</sup>’ın rûhâniyetini bu felekte iskân eyledi.

(s.45) Ba’dehu bu feleğin cevfinde dokuzuncu bir felek daha idâre ve onda da bir kevkeb-i sâbih halk buyurdu. Ziyâdât ve noksânâtı; cezer ve imdâdâtı; subûtât ve izmihlâlât ile hâsıl olan istihâlâtı bu feleğe tevdî’ ve ‘abdi ve safîsi, rasûl ve nebîsi Âdem<sup>(s)</sup>’ın rûhâniyetini bu felekte iskân eyledi.

Ve yine şu eflâk-i müstedrâta esnâf-ı melâikeden “sâffât-ı tâliyât” iskân eyledi ki, onlardan ba’zıları kâim, ba’zıları kâ'id, ba’zıları râki' ve ba’zıları da sâciddirler. Nitekim Te'âlâ ve Tekaddes hazretleri <sup>62</sup> وَمَا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ nazm-ı celîli ile onlardan ihbâr buyurdular ki, onlar semâvâtın 'imâdla- rıdır. Kezâlik Cenâb-ı Hak onların ba’zılarını rûhâniyyât-ı mutahharât ve tekevvüniyyâtтан murâd ettiği şey üzerine müvekkel melâike-i müsahharât kıldı da def' ve ref'a “zâcirât”ı, ihbâr ve ibnâ'a “mürsilât”ı, nüzûl ve ilhâma “mülakkiyât”ı, tafsîl, tasvîr ve tertîbe, “mukassimât”ı, terhîb ve terğîbe, “nâşirât”ı, terhîbe “nâşitât”ı, tesniyyet ve tefrîka “nâzi'ât”ı, sevka “sâbihât”ı, i'tibâra, “sâbikât”ı ve ahkâma “müdebbirât”ı tevkîl eyledi.

Ba'dehû, şu feleğin cevfinde onuncu olarak felek-i Esîr denilen bir felek daha idâre buyurup, rucûm-ı müsterikât-ı târikâtı o feleğe tevdî' eyledi.

Ba'dehû, şu feleğin cevfinde onbirinci bir felek daha idâre buyurup, hâmil olduğu suları vech-i arza ifâza için yağmur yüklü bulutları sıkın, savuran, süren “zâriyât-ı 'âsîfât-ı sâbikât”ı o felekte icrâ ve kendisinden sinâ'at-ı taktîrât ta'lîm olunan ve “dâire-i zemherîr” tesmiye kılınan buhârât-ı müstehîlâtтан (s.46) hâsıl olan “buhûr-ı zâcirât”ı bu felekte temvîc etti, ya'nî dalgalandırdı. Ve “ervâh-ı ecsâm-ı tâirât”ı bu felekte imsâk eyledi. Ru'ûd-ı kâsîfât ve burûk-ı hâtîfâtı savâ'ık-ı mühlikât ve ahcâr-ı kâtilâtı, ve cibâl-i şâmihâtı ve sâ'idât-ı nâzilât olan ervâh-ı nâriyât ve miyâh-ı câmidâtı şu her iki felekte izhâr eyledi.

Ba'dehu, şu feleğin cevfinde onikinci bir felek daha idâre buyurup, âyât-ı beyyinâtta “ihyâ-i mevât”tan bize haber verdiği şeyleri bu feleğe tevdî' ve “a'lâm-ı câriyât”ı bu felekte icrâ ve hayvânât-ı sâmitâtı bu felekte iskân eyledi.

Ba'dehu, şu feleğin de cevfinde onüçüncü bir felek daha idâre buyurup “me'âdin, nebâtât ve hayvânât”dan envâ'-ı tekevvüniyyâtı bu feleğe tevdî', muhdesât ve mevcûdâtтан bizim zikrettiğimiz şeylerin cemî'sine müşâbih olan “insân”ı tekvîn ve me'âlim-i esmâ ve sîfâtı ona bahş ve hibe eyledi. İşte şu mahlûkât-ı müsahharât, ancak “insân” için bast ve temhîd olundu. Bundan nâşîdir ki, “insân” mevcûdâtın âhır oldu. Binâen'aleyh insân için rûhâniyyeti cihetinden bidâyâtta “sırr-ı evveliyet” ve cismâniyyeti cihetinden de yine kendisi için ‘inâyâtta “sırr-ı âhiriyyet” sahîh ve sâbit oldu. Ve ‘inâyât-ı ezeliyyeyi izhâr için emr-i tekvîn “insân”da başlayıp yine “insân”da hatm oldu. Ve “insân” mazhar-ı esrâr-ı semâvât olduğundandır ki, cenâb-ı Hak onu arzda halîfe kıldı ve onu âyât-ı beyyinât ve delâlât ve

62 “Bizim her birerlerimiz için bir makâm-ı ma'lûm-ı mu'ayyen vardır.” (Sâffât, 37/164)

mu'cizât ile te'yîd ve esnâf-ı kerâmât ile muhtass ve mümtâz kıldı. Ve kazâyâ-yı meşrû'âtı onunla, ya'nî "insân" ile nasb ve ikâme eyledi. Tâ ki, onunla Cenâb-ı Hak, habîsâtı tayyibâtan temyîz edip, zât-ı Hakk'ın sıfatları olan (s.47) "kabzateyn" de<sup>63</sup> sebk ettiği gibi habîsâtı derekâta şakâvete, tayyibâtı ise derecâta saâdete ilhâk buyura.

Ammâ me'adine gelince; me'adin üç tabakadır ki, bazısı "turâbiyyât", ba'zısı "haceriyyât" ve ba'zısı "mâiyyât" tır.

Nebâtât da me'âdin gibi üç tabakadır. Bazısı "mağrûsât", bazısı "mevrû'ât" ve bazısı "nebâtât" tır.

Hayvânât da üç tabakadır. Bazısı "müvellidât-ı murdî'ât", bazısı "hayvânât-ı muhdinât" (yumurtlayan) ve bazısı "tekevünüyyât-ı mu'affiniyyât" tır.

Tesbîh ve tenzîh ederim şu âyâtın mübdi'i ve şu delâlâtın nâsıbı olan ol Allah Te'âlâ hazretlerini ki, birdir, şerîk ve nazîri yoktur, kakhâr-ı arz ve semâvât ancak O'dur. Ve işte bu nizâm-ı menî' ve uslûb-ı mezkûr-ı bedî' üzerine mevcûdâtı tanzîm ve tertîb eylemiştir. 'Ukûl-i 'ukalâ, idrâk-i hakâyıkında hayrân; ve efkâr-ı ezkiyâ, iz'ân-ı sanâyi'inde dem-beste ve sergerdândırlar. Sübhâne men tehayyara fî sun'ihî'l-'ukûl."

Hazret-i Şeyh'in *el-Vesâil fi'l-Ecvibe 'an 'Uyûni's-Sâil* nâm kitâblarından iktibâs olunan şu hutbe, bi hamdi'llâhi Te'âlâ işte burada tamâm oldu. Ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-'âlemîn. Ve sallallâhu 'alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecma'în.

Tercüme târihi: 10 Temmuz, sene: 334 ve 1 Şevvâl, sene: 336.

Ketebehû mütercimuhu'l-fakîr Muhammed Hazmî b. Abdullâh Hamdî el-'Arabkirî (s.48)

Hazret-i müellifin kendi nüshaları zahrında görülen "Takrîz" sûretidir.

ان الوجود حقيقة لله	عند البصير فدع مقال اللاهي
والكون ذو عدم وان قامت به	صفة الوجود الحادث المتباهي
نطق الكتاب وكل كتب انزلت	و السنة الغراء للاتباء
والرسل و الاملاك هذا نخجهم	فانحج سبيلهم فذلك زاهي
هي وحدة في كثرة ميثوثة	لا ضد في النهجين عند الباهي
واذا اردت بيان ذاك حقيقة	فاغنم بمفتاح الوجود تباهي
ابداه مولانا الصلاحي الرضا	لا زال يرشد طالبا لله

63 "Kabzateyn" ta'bîri ile Hz. Şeyh, Allahu a'lem Hakk'ın "sîfât-ı cemâl" ve "sîfât-ı celâl"ini kasd ve irâde buyuyorlar. (Mütercim-i fakîr)

قرضه محمد التافلان المفتى بمدينة  
القدس الشريف  
عفى عنه ٦٤

- 64 “Basîretli kişiler nazarında, vücûd (varlık) hakîkatte Allah’a aittir. O halde boş lafı bırak. Her ne kadar başkasına karşı böbürlenene hâdis vücûd (varlık) sıfatı onunla bulunsa da, mükevvenât, ‘adem (yokluk) sâhibidir. Kur’ân ve gökten indirilen bütün kitâblar ve Hz. Peygamber’in yüce sünneti, insanları (bu konuda) uyarmak içindir. Peygamberlerin ve meleklerin yolu budur. O halde sen de onların yolunu tut. Çünkü güzel olan yol budur. Bu yolda, vahdet (birlik) kesret (çokluk) içinde yayılmış olup, güzel insanlar katında, bu her iki yolun (vahdetle kesretin) arasında bir çelişki yoktur. Bu yolun hakikaten açıklanmasını istiyorsan, bu *Miftâhu'l-Vücûd* adlı risâleyi ganimet bil, onunla iftihar edersin. Bu risâleyi, Allah’a ulaşmak isteyenleri sürekli irşâd eden, efendimiz **es-Salâhî** er-Rızâ yazmıştır. Bu takrîzi, Kuds-i Şerîf şehrinin müftüsü Muhammed et-Taflânî yazmıştır. Allah onu affetsin.”